

מצוות תרומת הדשן

ראשי פרקים

- א. פרשת תרומת הדשן במזבח החיצון.
- ב. פרשת הטבת הנרות במנורה.
- ג. תרומת הדשן במזבח הפנימי – שיטת הירושלמי.
- ד. תרומת הדשן במזבח הפנימי ובמנורה – שיטת ר"י ורגמ"ה בבאור הגמרא במעילה.
- ה. "אש תמיד" – המכנה משותף בכל המקומות בהם מצינו תרומת הדשן. מזבח החיצון. המנורה. מזבח הפנימי.
- ו. מספר המערכות על גבי המזבח.
- ז. תרומת הדשן והוצאת הדשן.
- ח. האם תרומת הדשן נבלעת במקומה.
- ט. אופי מצות הוצאת הדשן – דין במזבח או דין בקרבן.
- י. האם קיימת מצות תרומת הדשן בקדשי קדשים חוץ מעולה, בקדשים קלים ובעצים. שיטת ר' חיים כהן, הריטב"א ורבינו הלל – דוקא עולה. שיטת תוספות – עולה וקדשי קדשים. שיטת הרמב"ם – גם קדשים קלים. שיטת הראב"ד – גם בעצים.
- יא. בגדי הכהן בתרומת הדשן ובהוצאת הדשן, והאם תרומת הדשן והוצאת הדשן מוגדרות כעבודה.
- יב. דיני מעילה בתרומת הדשן.
- יג. דיני מעילה בדשן מזבח הפנימי והמנורה – השלמת שיטות שאר הראשונים בסוגיה במעילה יא ע"ב.
- יד. סיכום שיטת ר' יוחנן בתרומת הדשן ובהוצאת הדשן.

א. פרשת תרומת הדשן במזבח החיצון

פרשת תרומת הדשן מצויה בתחילת פרשת צו (ו', א-ו) כחלק מתורת העולה :

וידבר ה' אל משה לאמר. צו את אהרן ואת בניו לאמר זאת תורת העולה, היא העלה על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר ואש המזבח תוקד בו. ולבש הכהן מדרו בד ומכנסו בד ילבש על בשרו והרים את הדשן אשר תאכל האש את העולה על המזבח, ושמו אצל המזבח. ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים, והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה אל מקום טהור. והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה ובער עליה הכהן עצים בבקר בבקר, וערך עליה העולה והקטיר עליה חלבי השלמים. אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה.

שני קשיים מרכזיים עולים מקריאת הפרשה :

1. מה הקשר בין פרשת תרומת הדשן לתורת העולה?
 2. מדוע חוזרת התורה על הביטוי "המזבח" שש פעמים.
- על מנת לנסות להבין את מהותה של תרומת הדשן, ננסה לבדוק עוד מקומות בהם מצינו תרומת הדשן, וננסה לבחון מה המכנה משותף בין כל המקרים בהם ישנו דין תרומת הדשן.

ב. פרשת הטבת הנרות במנורה

לכאורה מצינו במנורה עבודה מקבילה לתרומת הדשן והיא הטבת הנרות. כמו שבמזבח ישנה תרומת הדשן, שהיא נקויו של המזבח, כך במנורה ישנה הטבת הנרות.

התורה מתייחסת לשתי עבודות שונות במנורה : האחת הטבת הנרות, והשניה העלאת הנרות. פרשת בהעלותך (במדבר ח', ב-ג), פרשת אמור (ויקרא כ"ד, ב-ד) ופרשת פקודי (שמות מ', כה), הן פרשות

העוסקות באופן ישיר במנורה ובהן מוזכרת רק העלאת הנרות, ולא הטבת הנרות. בפרשת תצוה (שמות ל', ז) מוזכרת עבודת הטבת הנרות באמצע פרשת מזבח הקטורת כדבר ידוע וברור :
והקטיר עליו הכהן קטורת סמים, בבקר בבקר בהיטיבו את הנרת יקטירנה.

כלומר התורה מציינת את זמן הקטרת הקטורת ע"פ זמן הטבת הנרות, אם כי באף מקום לא מצינו ציווי מפורש על מלאכת הטבת הנרות, וממילא עדיין לא ברור מהי בדיוק עבודה זו. בלשון המשנה (תמיד פ"ג, א) "הטבת הנרות" היא "דישון המנורה", ובהמשך נראה כי לפחות חלק מן הראשונים מצאו זהות בין עניין הטבת המנורה לתרומת הדשן במזבח החיצון.¹

ג. תרומת הדשן במזבח הפנימי – שיטת הירושלמי

בתורה מצינו את דין תרומת הדשן רק במזבח החיצון. אולם הירושלמי ביומא (פ"ב, ה"ב) דורש את דין תרומת הדשן גם למזבח הפנימי :

מניין לדישון מזבח הפנימי? ר' פדת בשם ר' לעזר: "והשליך אותה אצל המזבח קדמה אל מקום הדשן" (ויקרא א', מז) – אינו צריך. אם לקבוע לו מקום, כבר כתיב: "אצל המזבח". אם ללמדך שינתן במזרחו של כבש, כבר כתיב: "קדמה". אף הוא דרש "אצל המזבח" – "אצל המזבח": מה כאן מזרחו של כבש – אף כאן מזרחו של כבש.

ד. תרומת הדשן במזבח הפנימי ובמנורה – שיטת ר"י ורגמ"ה בבאור הגמרא במעילה

על דרך הירושלמי מבארים רגמ"ה ור"י² את הגמרא במעילה (יא ע"ב) כדיון במקור דין תרומת הדשן במזבח הפנימי וגם במנורה, למרות שבפשט המשנה עוסקת בדיני הנאה ומעילה :

מתני': דישון מזבח הפנימי והמנורה לא נהנין ולא מועלין... גמרא: בשלמא מזבח החיצון, דכתיב ביה: "ושמו אצל המזבח" (ויקרא ו', ג). מזבח פנימי מנלן? אמר ר"א דאמר קרא: "והסיר את מוראתו בנוצתה ווהשליך אותה אצל המזבח קדמה אל מקום הדשן" (ויקרא א', מז). אם אינו ענין למזבח החיצון – תנהו ענין למזבח הפנימי. אימא אידי ואידי במזבח החיצון ולקבוע לו מקום? אם כן לימא קרא "אצל המזבח". מאי "הדשן"? דאפילו מזבח הפנימי. מנורה מנלן? דשן – "הדשן".

הגמרא (יומא נט ע"ב) אומרת שתרומת הדשן יוצאת דופן, ואע"פ שנעשית מצותו – בכל זאת מועלים בו, בניגוד לכלל: "איין לך דבר שנעשית מצותו ומועלין ביי".

מקשה ר"י ע"פ הסוגיה במעילה: והרי משמע שגם בתרומת הדשן של מזבח החיצון אין מעילה³!! ומתוך כך מגיע ר"י לשיטתו היחודית בביאור הסוגיה במעילה:

"והרי תרומת הדשן"... ומפרש ר"י משום דקתני דישון מזבח הפנימי והמנורה לא מועלין משמע דווקא בתר דישון, לפי שהדישון מוציא מידי מעילה, לפי שנעשית מצותו. אלמא – מצוה לדשן. ואהא קאמר בשלמא מזבח החיצון מצוה לדשנו, דכתיב "ושמו אצל המזבח", ואדרבה אפילו מעילה אית ביה מדכתיב "ושמו", ודרשינן בסוף תמורה (לד ע"א) "ושמו" – בנחת, "ושמו" – שלא יפור, אבל מזבח הפנימי מנלן שמצוה לדשנו?

כלומר הגמרא לא מחפשת מקור לדין מעילה, אלא לעצם המצווה לדשן את כלי המקדש השונים.

על הגמרא במעילה (יא ע"ב) מקשים תוספות (ד"ה "בשלמא") שבלתי אפשרי לבאר כר"י ורגמ"ה, שהגמרא מחפשת מקור לדין תרומת הדשן, שהרי מפורש בתורה שישנה הטבת הנרות. תוספות יוצא מנקודת הנחה שהטבת הנרות זהה לתרומת הדשן.

1. עיין לקמן בביאור ר"י ורגמ"ה לגמרא במעילה (יא ע"ב), וכן בשיטת הגר"י.
2. בכמה מקומות: יומא נט ע"ב ד"ה "והרי תרומת הדשן"; מעילה יא ע"ב ד"ה "בשלמא"; זבחים מו ע"א ד"ה "ולא והרי" (במעילה וזבחים לא מופיע בתוספות שזו היא שיטת ר"י).
3. שכן הגמרא עוסקת בדין "לא נהנין ולא מועלין", ופיתחת "בשלמא מזבח החיצון" – משמע שפשוט לה שבמזבח החיצון אין מעילה בתרומת הדשן.

הגרי"ז בתחילת הלכות תמידין ומוספין באר את שיטת ר"י ורגמ"ה ופתר את הקושי של תוספות במעילה. הגרי"ז מבאר שהגמרא חיפשה מקור לתרומת הדשן כדין בדשן עצמו, והתורה דיברה על הטבת הנרות כדין במנורה:

והנראה לומר כזה בדעת ר"י ורגמ"ה, דבאמת שני דינים איכא בדישון המנורה, ותרווייהו צריכין קרא ד"בהיטיבו" את הנרות, וקרא דדשן – "הדשן", דאי משום קרא דבהיטיבו, א"כ עיקר מצוה זו היא בהמנורה, שצריך לדשנה ולנקותה מהשמן והפתילות, וכלשון הכתוב: "בהיטיבו את הנרות". הרי דעיקר קיום המצוה היא בנרות שיטיבם וידשנם, אבל אכתי אין לנו מצות דישון בהדשן עצמו של המנורה, שהדשן בעצמו יחול עליו מצות דישון כמו מזבח החיצון, דאיכא חלות מצוה של הרטה והוצאה בדשן עצמו ולא בהמזבח, וזה לא מצינו במנורה, דקרא ד"בהיטיבו את הנרות" על הנרות נאמר – ולא על הדשן. ועל זה אתי קרא דדשן – "הדשן" דגם הדשן עצמו של המנורה יש עליו מצות דישון והנחה אצל המזבח, והוי מצוה בגוף הדשן ולא רק בהנרות לחוד. והשתא דברי הגמרא מתפרשים היטב דמתנתין ב"דישון המנורה לא נהנין ולא מועלין", דמבואר מזה דהדישון מוציאו מידי מעילה ומשוי ליה לנעשה מצותו, וקודם הדישון יש בו מעילה, הרי שמעינן מזה דנאמר מצות דישון במנורה על גוף הדשן – ולא רק על הנרות, דפשיטא דמשום מצות הנרות שצריך לדשנם ולנקותם לא יחול מעילה בהדשן, כיון דגוף הדשן אין בו שום מצוה כלל, וגם לא יחשב כשכיל זה לנעשה מצותו כיון שאין קיום המצוה בהדשן רק בהנרות. אלא ודאי מבואר במתניתין דגם דשן המנורה כדשן המזבח, דגם הדשן בעצמו יש עליו מצות דישון ומשום הכי הוא דיש בו מעילה, וחשוב נעשית מצותו על ידי הדישון. ועל זה הוא דקבעי: "מנלן? בשלמא מזבח החיצון דכתיב ביה ושמו" – א"כ הוא מצוה בגוף הדשן, אבל מנורה מנלן מצוה על גוף הדשן עצמו? הלא קרא ד"בהיטיבו" על הנרות נאמר – ולא על הדשן? ועל זה הוא דמשני דגם דשן של מנורה איתרכי לדישון כמו דשן המזבח מקרא דדשן – "הדשן", והוי מצוה בגוף הדשן עצמו, ומכח דין הוא דיש בו מעילה, ואתיין היטב דברי הגמרא. ונמצא דהקרא ד"בהיטיבו" נאמר על המנורה, דאיכא עלה חובת דישון והטבה, וקרא דדשן – "הדשן" נאמר על הדשן עצמו, דאיכא עליה חובת דישון והנחה אצל המזבח אף בלא הטבת הנרות וכמו שנתבאר.

הגרי"ז שם ממשיך להוכיח את שיטתו מהרמב"ם. בפ"ב מהלכות ביאת מקדש (ה"ה) מבאר הרמב"ם שזר שהיטיב את הנרות אינו חייב מיתה, מפני שאינה עבודה תמה⁴. בניגוד לזה מבאר הרמב"ם בהלכה ח' שדישון המנורה על ידי זר אינו מחייבו מיתה, מפני שתרומת הדשן אינה אלא עבודת סילוק. את השוני הזה מבאר הגרי"ז ע"פ החילוק הנ"ל, עיין שם.

יש להעיר שהגרי"ז לא פתר קושי אחר שהעלה התוספות במעילה כדין תרומת הדשן במזבח הפנימי: "וזה אינו, כדאמרין בפרק "כל שעה" (פסחים כו ע"א) דקטורת משתעלה תמרתו אין בו מעילה". ואכן תוספות במעילה פיתח ושיפר את שיטת ר"י, והוציא את דין המעילה מהדשן לאחר שעלתה תמרתו, ולכאורה אם נקבל את השיפור של שיטת ר"י הדין לכאורה אינו בדשן, אלא אם כן נראה גם את איסור ההנאה כדין בדשן.

ה. "אש תמיד" –

המכנה המשותף בכל המקומות בהם מצינו תרומת הדשן

מזבח החיצון

לעיל הקשינו מה הקשר בין תורת העולה לבין תרומת הדשן, ומדוע התורה חוזרת על "המזבח". נלעני"ד לבאר שקרבן העולה הוא הקרבן המגדיר את המזבח, ולכן המזבח נקרא **מזבח העולה**. תפקידו של קרבן העולה הוא ליצור: "אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה". המונח "תמיד" הוא התמדה של תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים. תפקידם של קרבנות התמיד, שהם עולות, להוות את אש התמיד. קרבן עולה הוא קרבן של המזבח, ולכן התורה חוזרת על המילה "המזבח" שש פעמים בפרשת תורת העולה.

4. וכלל הוא שרק על עבודה תמה – שנעשית בשלמות, ואין אחריה המשך – מתחייבים משום עבודה זר.

לאור זה מובן דין של עלות קיץ המזבח⁵ הבאים מן המותרות. רש"י בשני מקומות⁶ מבאר: "קייץ המזבח: כשהוא בטל, שכלתה הקטרת התמיד ואין מביא נדר ונדבה, היו שופרות שם שנותנין בהם מעות כל המותרות השנויים בש"ס...". עניינו של המזבח הוא אש תמיד וממילא כאשר המזבח בטל – עלות קיץ המזבח ממלאות את החלל, על מנת שאש התמיד לא תהיה רק התמדה של תמיד של שחר ותמיד של בין הערביים, אלא גם "אש תמיד" ללא הפסק.

במסכת תמיד בתחילת הפרק השני, מתארת המשנה את התפוח שעל גבי המזבח ברגלים: "וברגלים לא היו מדשנים אותו מפני שהוא נוי למזבח". מבאר ה"מפרש" על אתר: "מפני שהוא נוי למזבח, כשיש עליו דשן הרבה, ונראה שלא עומד המזבח בטל".

תרומת הדשן הנועשית בלילה היא עבודה המקשרת את קרבנות התמידים של אתמול עם קרבנות התמידים של היום, וממילא ברור מדוע תרומת הדשן הינה חלק **מתורת העולה**. העולה תפקידה ליצור את אש התמיד על ידי תרומת הדשן, המקשרת את התמידים של כל יום עם היום הבא.

ב"אש התמיד" יש מחד אש חדשה ע"י קרבנות התמידים של כל יום, ומאידך – האש החדשה צריכה להיות המשכה של אש התמיד וקרבנות התמידים של אתמול. תרומת הדשן אינה רק סיום עבודות היום הקודם, אלא גם תחילת עבודות היום הבא⁷.

דין קידוש ידים ורגלים לעבודה

הגמרא בזבחים (כ ע"א) מביאה מימרא של ר' יוחנן בדין המקדש ידיו לתרומת הדשן, ומביאה מחלוקת אב"י ורבא בבאור דעת ר' יוחנן:

אמר ר' יוחנן: קידש ידיו ורגליו לתרומת הדשן – למחר אינו צריך לקדש, שכבר קידש מתחילת עבודה. למאן? אי לרבי⁸ – האמר פסלה לינה? אי לרבי אלעזר בר"ש – האמר אין צריך לקדש אפילו מכאן ועד עשרה ימים! אמר אב"י: לעולם לרבי, ולניה דרבנן היא, ומודי דמקרות הגבר ועד צפרא לא פסלה לינה. רבא אמר: לעולם רבי אלעזר ברבי שמעון (היא, וראה ר' יוחנן דברין) בתחילת עבודה ולא בסוף עבודה.

רבא מבין שתרומת הדשן היא תחילת העבודה, ור' יוחנן מצמצם את שיטת ר' אלעזר רק לראשית העבודה, ואילו קידוש בסוף עבודה אינו מועיל לעשרה ימים.

בירושלמי ביומא (פ"ב ה"א) מובאת דעת ר' יוחנן בסגנון דומה:

אמר ר' יוחנן תרומת הדשן תחילת עבודה של מחר היא.

הרמב"ם (הלכות ביאת מקדש פ"ה, ט) הכריע כדעת ר' יוחנן⁹ על פי רבא:

"קידש ידיו ורגליו לתרומת הדשן, אף ע"פ שהוא מקדש קודם שתעלה השמש – אינו צריך לחזור ולקדש אחר שהאיר היום, שהרי בתחילת עבודה קידש".

בניגוד להבנה הפשוטה ברמב"ם, הסמ"ג¹⁰ (במצות עשה קע"ה) סובר שהרמב"ם הכריע כדעת אב"י, שלילה דרבנן. דברי הסמ"ג צריכים עיון גדול משתי סיבות:

א. ברמב"ם כתוב במפורש כרבא ולא כסמ"ג.

5. עיין תוספתא מנחות פ"ה ה"ב. שבועות יב ע"א; סוכה נו ע"א; מנחות צ ע"ב. ירושלמי בכורים פ"ג ה"ג; שקלים פ"ב ה"ב. רמב"ם הלכות כלי מקדש פ"ז, יג; הלכות מעשה הקרבנות פ"ב, י.

6. סוכה נו ע"א; שבועות יב ע"א.

7. אחד מגדולי החסידות אמר שמי שאינו מחדש בכל יום אין לו יניקה מן העבר.

8. מחלוקת רבי ור' אלעזר ברבי שמעון מובאת בבביתא (זבחים יט ע"ב): "יתיר: קידש ידיו ורגליו ביום – אין צריך לקדש בלילה. בלילה – צריך לקדש ביום, דברי רבי. שהיה רבי אומר: לינה מועלת בקידוש ידים ורגלים. רבי אלעזר ברבי שמעון אומר: אין לינה מועלת בקידוש ידים ורגלים. תניא אידך: היה עומד ומקריב על גבי המזבח כל הלילה לאורה – טעון קידוש ידים ורגלים דברי רבי. רבי אלעזר ברבי שמעון אומר: כיון שקידש ידיו ורגליו מתחילת עבודה אפילו מכאן ועד עשרה ימים – אינו צריך לקדש... מאי טעמא דרבי! דכתבי 'בגשתם'. מ"ט דר' אלעזר בר"ש? דכתיב 'בבואם...'. כלומר עלות השחר פוסל את קידוש הידיים והרגלים, ומה מועיל הקידוש לתרומת הדשן אם הוא לפני עלות השחר?!

9. ה"כסף משנה" למד כך ברמב"ם, וכן "קרן האורה" ו"המנחת חינוך" מצוה קל"א.

10. הסמ"ג עצמו מכריע כרבא"ש וכרבא.

ב. במחלוקת אביי ורבא הלכה כרבא, חוץ מיע"ל קג"ם.

"אבן האזל" ניסה לבאר את דעת הסמ"ג:

ונראה בדעת הסמ"ג, וסובר דאם הפסול הוא ממעם לינה ממש וכמו לינת קדשים, לא הוי אפשר לחלק בין קדש בתחילת עבודה או במוף עבודה, כיון דעכ"פ קידש קודם עמוד השחר וכשכא עמוד השחר נפסל בלינתו. ולא שייך לחלק אלא אם הפסול הוא מדין "בגשתם" – בזה נוכל לומר דאף דגישה דשחרית גישה חדשה, מ"מ מהני בזה סברא דתחלת עבודה דהוי גישה דשחרית, ולכן סובר דמה דאמר אביי לינה דרבנן אליבא דרבי, היינו נדר לינה ממש והו מדרבנן, דלא שייך אלא בקדשים.

לעני"ד דברי "אבן האזל" בהסבר בסמ"ג אינם מסתברים, מפני שטענותיו של "אבן האזל" מהוות קושיה לדעת רבא החולק על אביי, וסובר שפסול לינה דאורייתא¹¹. כמו כן הסמ"ג עצמו איננו סובר כדעת אביי אלא כדעת רבא, ואם כן לדידו קשות קושיות "אבן האזל". כמו כן נראה שהסמ"ג לא בא אלא להביא את הכרעת הרמב"ם לפי הבנתו. אולם לכאורה דברי "אבן האזל" מסתברים מצד עצמם, ואם כן דברי רבא בדעת ר' אליעזר ברבי שמעון והכרעת הרמב"ם טעונים הסבר.

לעני"ד נראה שעל פי דרכנו לעיל, שעבודת תרומת הדשן מהווה עבודה המקשרת את עבודת היום הקודם ליום הבא, אפשר לבאר את דברי ר' יוחנן על פי הסבר רבא. פסול לינה שייך לעבודות היום, מפני שבמקדש הלילה הולך אחרי היום. אולם לא שייך פסול לינה בעבודת תרומת הדשן, שכל עניינה הוא הקישור בין אש קרבנות התמידין של היום לעבודות התמידים של מחר. וממילא פסול לינה שייך במי הכיור, כמו כל עניני המקדש. כמו כן, כהן המקדש ידיו ורגליו (לדעת רבא) שייך אצלו פסול לינה דאורייתא הרגיל במקדש, ברם כהן המקדש ידיו ורגליו לתרומת הדשן, שכל עניינה היא הקישור בין עבודות הימים השונים – לא שייך לגביו פסול לינה.

המנורה

בתחילת פרשת תצוה (כ"ז, כ) נאמר:

ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור, להעלות נר תמיד.

ובדומה בפרשת אמור (כ"ד, ב):

צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתית למאור להעלות נר תמיד.

בהגדרת "נר תמיד" נחלקו הראשונים לשתי שיטות עיקריות:

א. רש"י על הפסוק בפרשת תצוה מפרש:

"תמיד" – כל לילה ולילה קרוי תמיד, כמו שאתה אומר (במדבר כ"ה, ו) 'עולת תמיד' – ואינה אלא מיום ליום".

וכן בפרשת אמור מפרש רש"י:

"תמיד" – מלילה ללילה, כמו עולת תמיד שאינה אלא מיום ליום¹².

הגמרא במנחות (פח ע"ב) מהווה ראייה לשיטה זו בראשונים:

אמר רבי יוחנן אמר רבי: נר שכבתה – נידשן השמן נידשנה הפתילה. כיצד עושה? מטיבה ונותן בה שמן ומדליקה.

נחלקו רש"י והרשב"א בבאור הסוגיה. רש"י על אתר מפרש: "נר שכבתה" בחצי הלילה או קודם אור היום". יוצא אפוא לפי שיטת רש"י שכל נר שכבה בלילה צריך להטיבו, כלומר להשליך את

11. אפשר לבאר שרבא מודה לאביי שפסול לינה בקידוש ידים ורגלים דרבנן, אלא שחולק על אביי בדחיית פסול לינה דרבנן מקרות הגבר ועד צפרא. ניתן להביא שתי סיבות מדוע רבא חולק על אביי: האחת, מפני שתרומת הדשן מעיקר הדין יכולה להעשות קודם קרות הגבר, והשניה – שרבא איננו רואה סיבה לדחיה. ברם פשט הדברים שלינה פוסלת מדאורייתא בקידוש ידים ורגלים אליבא דרבא.

12. וכן דעת הראב"ד בהלכות עבודת יום הכפורים (פ"ב, ב), והרשב"א בתשובה ש"ט.

הפתילה והשמן הישנים, וליתן במקומם חדשים, ורק אחר כך להדליקו. הרשב"א בתשובה ש"ט מפרש שדברי ר' יוחנן נאמרו רק ביחס לנר מערבי, אבל בשאר הנרות מספיק להדליק כמות שהם, ואינו זקוק להטבת הנרות.

ב. הרמב"ם (הלכות תמידין ומוספין פ"ג, י-ג) מסביר שהמנורה דלקה ללא הפסק:

דישון המנורה והטבת הנרות בבוקר ובין הערבים מצות עשה, שנאמר: "יערוך אותו אהרן וכוניו". והדלקת הנרות דוחה את השבת ואת המזבח כקרבנות שקבוע להן זמן, שנאמר: "להעלות נר תמיד"... מהו דישון המנורה? כל נר שכבה – מסיר הפתילה וכל השמן שבנר ומקנהו, ונותן בו פתילה אחרת ושמן אחר כמידה והוא חצי לוג. וזה שמסיר משליכו במקום הדשן אצל המזבח עם דישון מזבח הפנימי והחיצון, ומדליק נר שכבה. והדלקת הנרות היא המטבתם. ונר שמצאו שלא כבה מתקנו. נר מערבי שכבה אין מדליקין אותו אחר דישונו אלא ממזבח החיצון. אבל שאר הנרות – כל נר שכבה מהן מדליקו מנר חבירו.

כדעת הרמב"ם, שנר המנורה דלק ללא הפסק, מצינו במדרש תנחומא (ויקרא ג') בשם ר' חנינא סגן הכהנים:

א"ר חנינא סגן הכהנים: אני הייתי משמש בבית המקדש ומעשה נסים היה במנורה: משהיו מדליקין אותה מראש השנה – לא היתה מתכבה עד שנה אחרת. ופעם אחת לא עשו הזויתים שמן. התחילו הכהנים (לכבות) [ס"א לכבות]. ואמר ר' חנינא סגן הכהנים: אני הייתי בבית המקדש ומצאתי מנורה דלקה¹³ יותר ממה שהיתה כל ימות השנה – ראה מעשה נסים.

שיטת הרמב"ם בבאור "נר תמיד" ברורה. לשיטת רש"י יש לבאר את תרומת הדשן בכל נר (גם שכבה בלילה) על מנת לקשר את ההדלקה לפני שהנר כבה להדלקה החדשה, כמו שתרומת הדשן במזבח מקשרת את קרבנות התמידים של הימים השונים. גם נר שכבה באמצע הלילה צריך תרומת הדשן, על מנת לקשר את ההדלקות השונות ל"נר תמיד"¹⁴.

הגרי"ז? בריש הלכות תמידין באר את שיטת רש"י בנר שכבה על הדשן, בחפצא של מצות דישון – עיין שם. ולאור דרכנו ישנה משמעות לדברי הגרי"ז.

מזבח הפנימי

לכאורה לא מצינו במפורש את עניין ה"תמיד" במזבח הפנימי, ברם מצינו זיקה בין זמן הקטרת הקטורת ובין זמן הטבת המנורה (שמות ל', ז), ומצינו הקבלה לקרבנות התמיד: בקרבנות התמיד יש תמיד של שחר ותמיד של בין הערבים, ובקטורת ישנה קטורת של שחר וקטורת של בין הערבים. כמו כן מצינו על מזבח העולה מערכה מיוחדת לקטורת.

נראה שאפשר לומר שישנה "אש תמיד" על המזבח, המתפרטת לקרבנות התמידים בעזרה ולקטורת בהיכל.

הרמב"ן¹⁵ מחדש: "שעיקר דישון מזבח¹⁶ נראה שהוא מדבריהם, שאין לו עיקר מן התורה".

הגרי"ד סולוביצ'יק¹⁷ דן בדברי הרמב"ן, ומביא חידוש בשם אביו הגאון ר' משה:

וקשה, שהרי מצאנו לו מקור מדאורייתא בסוגיא במעילה (יב ע"א) שהקשתה: "מזבח הפנימי מנלן" – ויעויין שם בתד"ה "בשלמא", שפירשו שכוונת הגמרא: היא מנלן שמצוה לדשנו? וענתה: "אמר ר"א דאמר קרא: ז'הסיר את מוראתו בנוצתה". אם אינו ענין למזבח החיצון – תנהו ענין למזבח הפנימי. ודוחק לומר שאין זו אלא אסמכתא בעלמא. ופעם הציץ אבא מארי זצ"ל לר' חיים – והוא קיבל הדברים – שהרמב"ן רק התכוון לשלול חיוב דאורייתא לדשן המזבח הפנימי בכל יום ויום, אך אף הוא מסכים שעיקר הדישון הוא מן התורה, ואם רק לפרקים.

יש להעיר על דברי הגרי"ד: ראשית, קושיתו מושתתת על שיטת ר"י בבאור הסוגיא במעילה, כפי שמבואר בשיעור זה כמה פעמים. שנית יש להעיר, שהסבר שיטת ר"י בבאור הסוגיא במעילה – שיש דין

13. פירוש דולקת מעצמה, בלא שמן כלל (עץ יוסף).

14. הרשב"א יבאר כרש"י ביחס לנר מערבי.

15. מלחמת ה' במסכת יומא, דף א ע"א מדפי האלפס.

16. הכוונה למזבח הפנימי, עיין שם.

17. בקונטרס עבודת יום הכפורים (עמוד כ"ב).

תרומת הדשן בדשן, ולא רק במזבח, כפי שבאר אחיו של הגר"מ – הגר"י. לפי שיטת ר"י ברור שצריך בכל יום לתרום את דשן מזבח הפנימי. אם נאמץ את שיטת הגר"מ בבאר הרמב"ן שאין מצוה בכל יום, באור הדבר שאין דין תרומת הדשן בדשן מזבח הפנימי, אבל יש דין תרומה כדין במזבח. לעני"ד אכן לדעת הרמב"ן אין דין תרומת הדשן בדשן מזבח הפנימי, מפני שאין דין "תמיד" במזבח הפנימי, אלא רק במזבח החיצון ובמנוחה.

ו. מספר המערכות על גבי המזבח

במשנה (יומא פ"ד, ו) שנינו מחלוקת משולשת במספר המערכות על גבי המזבח:

בכל יום היו שם ארבע מערכות והיום חמש – דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר: בכל יום שלש, והיום – ארבע. רבי יהודה אומר: בכל יום היו שתיים, והיום – שלוש.

בגמרא בהמשך (יומא מה ע"א) מובאת בריתא המפרטת את שיטות התנאים:

תנו רבנן: בכל יום היו שתיים מערכות, והיום – שלש: אחת מערכה גדולה, ואחת מערכה שניה של קמורת, ואחת שמוסיפין בו ביום – דברי רבי יהודה. רבי יוסי אומר: בכל יום שלש, והיום ארבע: אחת של מערכה גדולה, ואחת מערכה שניה של קמורת, ואחת של קיום האש, ואחת שמוסיפין בו ביום. רבי מאיר אומר: בכל יום היו ארבע, והיום – חמש: אחת של מערכה גדולה, ואחת של מערכה שניה של קמורת, ואחת של קיום האש, ואחת לאברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב, ואחת שמוסיפין בו ביום.

הגמרא ממשיכה ודנה מה המקור לכל שיטה:

מנל? אמר קרא: "היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה" – זו מערכה גדולה. "ואש המזבח תוקד בו" – זו מערכה שניה של קמורת. ורבי יוסי קיום האש מנל? נפקא ליה מ"האש על המזבח תוקד בו" ... ורבי מאיר איברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב מנא ליה? נפקא ליה מ"ואש". ורבנן – וא"ו לא דרשי.

לכאורה לשיטת רבי יהודה קשה מדוע אין צורך במערכה לקיום האש! נלעני"ד שלשיטת רבי יהודה קרבן העולה מהווה גם את קיום אש התמיד. גם בדעת שאר התנאים מבאר רש"י את המערכה לקיום האש: "שאם אין אש של מערכה גדולה מתגבר מוסיפין עליו מזה". יוצא מרש"י שהמערכה לקיום האש תפקידה לשרת את המערכה הגדולה – שהיא העיקרית. נלעני"ד להוסיף שיש להשוות את המערכה לקיום האש – לנר מערבי, ואת שאר המערכות – לשאר הנרות. וכמו שבמנוחה שבעת הנרות מהוות קיום של "נר תמיד", כך גם במזבח המערכה הגדולה מהווה קיום של "אש תמיד תוקד על המזבח".

ז. תרומת הדשן והוצאת הדשן

התבוננות בפרשה מראה שישנן שתי מצוות בתחילה תרומת הדשן:

ולבש הכהן מו ביד ומכנסי ביד ילבש על בשרו, והרים את הדשן אשר תאכל האש את העולה על המזבח, ושמו אצל המזבח.

כלומר מדובר כאן בהסרת הדשן מראש המזבח, והנחתו על הרצפה, ליד המזבח.

בהמשך הפרשה נמצאת מצוות הוצאת הדשן אל מחוץ למחנה:

ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים, והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה אל מקום טהור. והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה, ובער עליה הכהן עצים בכקר בכקר, וערך עליה העולה והקמיר עליה הלבי השלמים. אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה.

אולם הוצאת הדשן היא לכאורה המשך לתרומת הדשן. בתחילה תורם הכהן את הדשן ומניחו אצל המזבח, ואח"כ מוציאים את הדשן אל מחוץ למחנה. גם התבוננות ב"תורת כהנים" אינה משנה הבנה זו, שכן שם מדובר רק על הסרת הדשן מראש המזבח, והנחתו לצדו.

ברם אם נתבונן במשנה¹⁸ נמצא תאור שונה :

מי שזכה לתרום את המזבח, הוא יתרום את המזבח... נמל מחתת הכסף ועלה לראש המזבח, ופינה את הגחלים הילך והילך, חתה מן המאוכלות הפנימיות, וירד. הגיע לרצפה, הפך פניו לצפון, הלך למזרחו של כבש כעשר אמות. צבר את הגחלים על גבי הרצפה, רחוק מן הכבש שלשה טפחים – מקום שנותנין מראות העוף, ודשון מזבח הפנימי והמנורה.

ראוהו אחיו שירד, והם רצו ובאו. מהרו, וקדשו ידיהן ורגליהן מן הכיור, נמלו את המגרפות ואת הצנורות, ועלו לראש המזבח. האברין והפדרין שלא נתעכלו מבערב, סונקין¹⁹ אותם לצדדי המזבח. אם אין הצדדין מחזיקין, סודרין אותם בסוכב, על הכבש. החלו מעלין באפר על גבי התפוח. ותפוח היה באמצע המזבח, פעמים עליו כשלוש מאות כור. וברגלים לא היו מדשנין אותו, מפני שהוא נוי למזבח. מימיו לא נתעצל הכהן מלהוציא את הדשן.

ההתבוננות במשנה בתמיד מראה שני הבדלים מפשוטו של מקרא :

א. תרומת הדשן מתוארת בסוף פרק ראשון בתמיד כעבודה מזערית שאינה מתייחסת לכלל הדשן שעל גבי המזבח. העבודה בדשן אינה חלק אינטגרלי מתרומת הדשן, והיא נעשית רק בשלב ב', כמתואר בתחילת הפרק השני במסכת תמיד.

ב. לא ברור מה פשר עבודת הפינוי שעושים כל הכהנים בדשן הנשאר. אפשר ללכת בשלוש דרכים :

1. פינוי הדשן מוגדר כהוצאת הדשן, ולא כתרומת הדשן, ולכן לא מתקיים בשלב זה: "ושמו אצל המזבח". לדרך זו הוצאת הדשן אינה המשך לתרומת הדשן אחרי שהכהן מניחו "אצל המזבח", ומובן ע"פ זה מה הקשר בין המשפט בסוף משנה א' בפרק ב': "מימיו לא נתעצל הכהן מלהוציא את הדשן" לתחילת המשנה העוסק בהורדת הדשן. רש"י (יומא כג ע"ב) נקט בדרך זו, וכך נקטו ה"משנה למלך" ועוד ראשונים ואחרונים.
2. הורדת הדשן אינה עבודה, אלא פעולה הכרחית בגין כמות האפר המצטברת על גבי המזבח, על מנת שהמזבח יוכל לתפקד.
3. הורדת הדשן אחרי הגרוף היא השלמת תרומת הדשן.

הרמב"ם (הלכות תמידין ומוספין פ"ב, י"ב) פסק ע"פ המשנה בסוף הפרק הראשון בתמיד. אולם את המשנה בתחילת הפרק השני מביא הרמב"ם בהלכות י"ג-י"ד, עם תוספת של פיצול בין הורדת הדשן למטה לבין הוצאתו חוץ לעיר:

אחר שירד זה שתרם רצים אחיו הכהנים, ומקדשין ידיהם ורגליהם במהרה. ונוטלין את המגרפות ואת הצנורות ועולין לראש המזבח... ואחר כך גורפין את הדשן במגריפות מכל צדדי המזבח, ומעלין אותו ערימה על גבי התפוח. וגורפין אותה הערימה בפסכת, והוא כלי גדול שמחזיק לתך. ומורדין אותו למטה. וברגלים לא היו מורדין אותו, אלא מניחין הערימה גבוהה באמצע המזבח מפני שהוא נוי למזבח. כל מי שירצה מן הכהנים – ממלא מן הדשן שהורידו למטה ומוציא חוץ לעיר לשפך הדשן.

הרמב"ם פיצל את העבודה בשאר הדשן. בשלב ראשון מורידים את הפסכת, ורק אח"כ ממלאים ממנו ומוציאים החוצה. את הפיצול בין ההורדה לצדי המזבח וההוצאה החוצה אפשר לבאר בשני אופנים :

- א. אין משמעות לפיצול, אלא שהפסכת היה כבד, ולכן היו חייבים להוריד ולהניח, ורק אח"כ יכולים הכהנים לקחת מן הפסכת.
- ב. ההרמה וההוצאה של שאר הדשן – שתייהן מוגדרות כתרומת הדשן, אלא שהתרומה נעשית בשלב א' בצורה מזערית, ובשלב ב' ישנה עבודה שהיא השלמת התרומה (הרמב"ם סובר כאפשרות השלישית הנ"ל בגדר ההורדה).

הנחת הדשן אחרי הורדתו דומה לתאור התורה את תרומת הדשן, שבשלב א' הכהן תורם ורק אח"כ הכהן מוציא את הדשן מחוץ למחנה.

18. בסוף הפרק הראשון בתמיד ובתחילת הפרק השני.

19. משליכים.

את הסיבה לפיצול בין הרמת הדשן לבין הורדת שאר הדשן אחרי הגרוף (במשנה וברמב"ם) ניתן לבאר בשלושה אופנים:

א. על ידי פרוש ההרמה כתרומה שהיא רק חלק מן הכרי. לדרך זו הורדת שאר הדשן איננה קיום של מצוות תרומת הדשן, אלא מהווה אחת משתי אפשרויות: א. זהו חלק ממצוות הוצאת הדשן²⁰. ב. פינוי הדשן איננו הוצאת הדשן המתוארת בתורה, אלא מעשה הכרחי התבקש ממציות הדשן על גבי המזבח.

ב. הסיבה לפיצול אינה מהותית, שהרי בתאור התורה הפיצול לא קיים. התורה דיברה על כהן אחד שתורם ומוציא את הדשן. ההסבר לכך הוא, שבמזבח של המשכן מקום המערכה היה רק אמה על אמה וכמות הדשן לא היתה גדולה. בניגוד לזה, במזבח שבבית שני, שמימדיו היו גדולים, ואש של מעלה לא סיעה בשרפת הקרבנות²¹ – היה צורך בהגדלת מספר הכהנים העוסקים בדשן, אולם העדיפו להעמיד את עיקרי הדברים על דין תורה, שתהא ראשית העבודה נעשית ע"י כהן אחד בלבד – כמבואר בפרשת תרומת הדשן. לדרך זו הורדת הדשן מהווה קיום למצוות תרומת הדשן.

ג. ניתן להבין באופן דומה לדרך השניה, אלא שחכמים פיצלו בין התרומה המזערית להורדת המסיבית של שאר הדשן, על מנת לתת יחס של חרות קודש לעבודת תרומת הדשן ולא יחס של עיסוק בזבל המזבח. הכהן הראשון הנכנס לבדו לאור אש המערכה, מקדש ידיו ורגליו ועולה לבדו על גבי המזבח כאשר שאר אחיו הכהנים מצפים בחוץ – מכניס את עבודת שאר הדשן והמקדש ליחס של קדושה. תרומת הדשן מהווה קיום של **"תורת העולה"** המהווה את ה"אש תמיד".

ישנן כמה ראיות שהרמב"ם נקט באחת משתי הדרכים האחרונות, שגם העסוק בשאר הדשן מוגדר כתרומת הדשן.

א. הרמב"ם בספר המצוות (מצווה ל') מגדיר את תרומת הדשן: **"שנצטוו הכהנים להסיר את הדשן בכל יום מעל גבי המזבח, והיא הנקראת תרומת הדשן"**. הרמב"ם בהגדרת המצווה איננו מחלק בין התרומה העוסקת בחלק מזערי של הדשן לשאר הדשן, אלא מייחס לכל הדשן מצוות הסרה אחת, ומסתבר שביסוד הדברים מצוות תרומת הדשן כוללת את שני החלקים שהם אחד.

ב. בפרוש המשניות (יומא פ"א, ח) מגדיר הרמב"ם: **"תרומת הדשן – הוצאת הדשן ממנו"**.

ג. בפרוש המשניות (יומא פ"ב, א): **"כבר השמעתוך שתרומת הדשן היא שיסיר ממנו אפרו"**.

ד. בפרוש המשניות (תמיד פ"ב, ב): **"...ואחר כך גורפין מאותו הגדיש ומוציאין אל שפך הדשן עד שמנקים את המזבח מן האפר. וזה הוא הנקרא דישון המזבח באמת..."**²².

מהרמב"ם בכל המקומות רואים שהוא לא מגדיר את תרומת הדשן ואת הוצאת הדשן כשני דברים שונים האחד מן השני, אלא כשתי עבודות שהן אחת, והן משלימות האחת את רעותה.

אולם יש להעיר שהרמב"ם (הלכות תמידין ומוספין פ"ב, י"ב) מתאר לכאורה רק את השלב הראשון – של תרומת הדשן המזערית – כתרומת הדשן:

הרמת הדשן מעל המזבח בכל יום מצות עשה, שנאמר: **"והרים את הדשן"**. כיצד תורמין... וחתיה זו שחתה במחתה ומוריד לרצפה אצל המזבח היא המצוה שבכל יום.

מהרמב"ם לכאורה משמע שרק התרומה המזערית היא המצווה, והורדת שאר הדשן איננה מצוות תרומת הדשן, אולם לעני"ד מתכוון הרמב"ם לומר שרק תרומת הדשן המזערית היא מצווה שחייבים לבצעה בכל יום, בניגוד לשאר הדשן – שאין חיוב להורידו בכל יום, כפי שמצינו ברגלים שלא היו מורידים. אולם בימים שהורידו את שאר הדשן התקיימה גם בעבודה זו מצוות תרומת הדשן.

מצינו מדרש (במדבר רבה פ"ד) שגם ביחס לגריפת הדשן מצריך בגדים יפים:

20. עיין להלן דיון באופיה.
21. יומא כא ע"ב: **"חמישה דברים נאמרו באש של מערכה... ואוכלת לחין כיבשין"**. רש"י: **"גחלת שנפלה מן השמים בימי שלמה והיתה על המזבח, עד שבא מנשה וסילקה..."**.
22. ראייה זאת אינה הכרחית.

אין מעשיו של הקב"ה כמעשה בשר ודם... בשר ודם יש לו כלים נאים – בשעה שהוא יוצא לשוק הוא לובשם, אבל בשעה שהוא עומד לבשל – פושט את היפים ולובש מקורעים וזוסטא. ועוד, בשעה שהוא גורף את הכירים ואת התנור הוא לובש רעים מהם. אבל לפני הקב"ה, בשעה שכהן גורף את המזבח ומדשנו היה לובש כלים מעולים, שנאמר: "ולבש הכהן מרו בד" וגו', בשביל "הורים את הדשן". למה כן? להודיעך שאין גאווה לפני המקום.

וממילא ברור שהמדרש יבאר את הפסוק: "ופשט את בגדיו" כמתייחס להוצאתו של הדשן בשלב ב', אחרי גריפת המזבח וסידורו והורדת הדשן מן המזבח. מן המדרש גם מתבהרת זהות בין תרומת הדשן לבין גריפת הדשן והורדתו מעל גבי המזבח²³.

מדברי רש"י (חולין צ ע"ב) ומדברי "המפרש" במסכת תמיד למדנו שהוצאת הדשן לא נעשתה בכל יום, אלא כשהיה הדשן רב מאוד. בביאור שיטת הרמב"ם הבין ה"משנה למלך" שהוצאת הדשן גם היא מצווה בכל יום, ברם גם ה"משנה למלך" מדייק בסוף דבריו שאין צורך בהוצאת הדשן בכל יום **מעיקר הדין**, אלא שדרך כבוד היא שבכל יום יוצאו את הדשן. הראיה היא שברגלים הרמב"ם פוסק שלא היו מורידים אותו. אולם גם ברגלים היו מסדרים את המזבח כפי שמתואר בתחילת הפרק השני בתמיד ובה"ג ברמב"ם. ברם ברור שה"משנה למלך" צודק שבפועל הורידו את שאר הדשן בכל יום חוץ מהרגלים לפי הרמב"ם.

לשיטת רש"י והמפרש יוצא שישנם שתי פעולות שונות:

א. תרומת הדשן והורדתו למקום מוגדר בצידי המזבח.

ב. סידורו וניקויו של המזבח.

הפעולה הראשונה ענינה הוא באש התמיד, כחלק מדיני עולת התמיד כנ"ל, וענינה הוא קישור לעולות התמיד על מנת ליצור "אש תמיד כנ"ל. זאת בניגוד לפעולה השנייה שענינה הוא רק במזבח.

ה"משנה למלך" מפליג ומעלה אפשרות שהורדת שאר הדשן אחרי הגרוף אינה מצוה מדאורייתא, וראייתו מכך שאין דין הורדה בכל יום. שהרי אם ההורדה מצוה מדאורייתא, כמו שישנה מצות תרומת הדשן בכל יום – כך תהיה מצות הורדת הדשן והוצאתו בכל יום, והרי ראינו שאין זה כך.

לפי דרכנו קושיית ה"משנה למלך" נפתרת באחת משתי דרכים:

א. לשיטת רש"י ו"המפרש" דין הורדת הדשן אינו דין בקרבנות אלא דין במזבח, ועיקר דין המזבח הוא סידורו של המזבח, וכאשר אין צורך בהורדת הדשן והוצאתו מפני נוי של מזבח היו רק מסדרים את המזבח²⁴.

ב. לפי דרכנו בהסבר דעת הרמב"ם המצווה החיובית בכל יום היא התרומה במחתה, ואילו הורדת שאר הדשן מהווה המשך תרומת הדשן על פי הצורך.

ח. האם תרומת הדשן נבלעת במקומה

במשנה בתמיד בסוף הפרק הראשון מצינו תאור של הורדת הדשן לצידי המזבח:

... ירד, הניע לרצפה הפך פניו לצפון. הולך במזרחו של כבש כעשר אמות. צבר את הנחלים על גבי הרצפה רחוק מן הכבש שלשה טפחים, מקום שנותנים מוראת העוף ודישון מזבח הפנימי ודישון המנורה.

לא ברור במשנה האם את הדשן המורד "אצל המזבח" הוציאו אח"כ מחוץ למחנה. בגמרא (יומא כא ע"ב) מובאת דעת אב"י, המוסיף לניסי המקדש את הניתנים "אצל המזבח":
ואמר אב"י: מוראה ונוצה ודישון מזבח הפנימי ודישון המנורה נכלעין במקומן.

אב"י לא מזכיר בדבריו את תרומת הדשן של מזבח החיצון. ההסבר הפשוט הוא שכך הוה גם בתרומת הדשן, ולא עוד אלא שבתרומת הדשן ברור שכך היה, והשאר הם הנלמדים מתרומת הדשן. זו היא שיטת רש"י בפסחים (כו ע"א):

23. עיין להלן בפרק העוסק בבגדי כהונה.

24. עיין בהמשך דברי החזו"א הנוקט בדרך זו בחסבר דעת רב במעילה (ט ע"א).

תרומת הדשן – בכל יום היה נוטל מלא מחתה ונותנה אצל המזבח והיא נבלעת במקומה, כדכתיב: 'והרים את הדשן וגו'. ואסורה בהנאה ומועלין בה, כדכתיב: 'ושמו אצל המזבח' – אלמא טעונה נניזה.

בדומה מצינו ברש"י ביומא (נט ע"ב):

והרי תרומת הדשן – דכתיב בו: 'ושמו אצל המזבח' דמעון נניזה...

וכן מפורש במיוחס לרש"י במעילה (יא ע"ב):

"בשלמא תרומת מזבח החיצון כתיב בהדיא דמועלין בו – דכתיב: 'ושמו', לפיכך טעון נניזה, שהיה נבלע במקומו כדי שלא ימעלו בו".

וכן מצינו בר"ש בפרושו ל"תורת כהנים".

בניגוד לזה מבאר "המפרש" במסכת תמיד (כח ע"ב):

הילכך מניח את הדשן רהוק מן המזבח עשרים אמות, מקום שנותנים שם מוראה ודישון מזבח הפנימי ודישון המנורה. וכל אלה נבלעים במקומן, אבל תרומת הדשן נ"ל דלא היתה נבלעת, מדאמרינן ביומא (כא ע"א) 'עשרה נסים נעשו לאבותינו' כו', ופרכינן: ותו ליכא? והאמר אביי: מוראת העוף ודישון מזבח הפנימי ודישון המנורה נבלעין במקומן, ואם איתא דתרומת הדשן כמו כן נבלעת – ה"ל לאחשובה?!

את שיטת "המפרש" נראה לבאר שאת תרומת הדשן היה צריך להוציא מחוץ למחנה, ולכן לא נבלעת. יוצא אפוא לפי שיטת המפרש שאפשר לבאר ביחס לתרומת הדשן את המקראות כפשוטן.

נלענ"ד שגם הרמב"ם לא סובר שתרומת הדשן נבלעה אצל המזבח, שהרי הרמב"ם (פ"ב, טו) משתמש בפסוק 'ושמו אצל המזבח' ביחס לדשן המוצא החוצה.

לשיטת רש"י וסיעתו ישנו הבדל של מהות בין תרומת הדשן, שהיא דין בדשן עצמו, ואין בה דין הוצאה לבית הדשן, ויש בו דין מעילה גם לאחר שנעשית מצוותו (עיין להלן), לבין הורדת הדשן והוצאתו מחוץ למחנה לבית הדשן.

רש"י לשיטתו (יומא כג ע"ב) הגדיר את הורדת שאר הדשן אחרי הגריפה כ"הוצאת הדשן" ולא כ"תרומת הדשן".

ט. אופי מצות הוצאת הדשן – דין במזבח או דין בקרבן

בגמרא במסכת מעילה (ט ע"א) מצינו מחלוקת בין רב לר' יוחנן בדין נהנה מאפר תפוח:

איתמר: הנחנה מאפר תפוח שעל גבי המזבח. רב אמר: אין מועלין בו. ור' יוחנן אמר: מועלין בו. לפני תרומת הדשן כולי עלמא לא פליגי דמועלין בו. כי פליגי לאחרי תרומת הדשן. רב אמר: אין מועלין בו – הרי נעשה מצותו. ור' יוחנן אמר: כיון דכתיב "ולבש הכהן מדו בד" וגו', כיון דצריך לבגדי כהונה – בקדושתיה קאי.

החזו"א²⁵ מבאר את מחלוקת האמוראים:

במשנה למלך... האריך אם יש מצוה בהוצאת הדשן, והדברים סתומים. דהא למאי דקיי"ל כר"י (מעילה ט ע"א) דמועלין בתפוח דחשיב לא נעשה מצותו, מכואר דזהו מצות הקרבן, ואף לרב דאין מועלין שאין זה מצות הקרבן אלא מצות המזבח, מ"ם ודאי הוא מצוות עשה, אלא שאין למצוה זו זמן מיוחד ותלוי לפי קביעות חכמים, ומה שנוהגים להוציא בכל יום לפי דעת הרמב"ם והראב"ד אין זו חובה אלא הנהגה²⁶.

נראה שכולי עלמא לא פליגי שתרומת הדשן מהוה דין בקרבן, אלא שנחלקו בדין הוצאת הדשן מר כדאית ליה ומר כדאית ליה, כדברי החזו"א.

על פי דברי החזו"א בארו את דברי תוספות (מעילה י ע"ב) ד"ה "וכולן", שדנו בדברי הגמרא: "מיתבי: וכולן שפקעו מעל גבי המזבח לא יחזיר... הא על גבי המזבח יחזיר. בשלמא לר' יוחנן ניתא.

25. בזבחים סימן כ' בתוך דינו בדברי הימשנה למלך" הנ"ל.

26. ובדומה מצאתי ב"לבוש מרדכי" (סימן י).

אלא לרב קשיא?!" השר מקוצי בתוספות מבאר שאי אפשר להסביר שיחזיר משום תרומת הדשן, שהרי יש הרבה דשן על גבי המזבח. וממילא חייבים לומר שמדובר בהוצאת הדשן, שלרי יוחנן יש קפידיא בהוצאה ולכן צריך להחזיר. לכאורה דברי השר מקוצי קשים, שהרי גם לרב יש דין הוצאת הדשן. לאור דברי החזו"א דברי תוספות ברורים מאוד, מפני שלרב דין הוצאת הדשן הוא דין במזבח, וממילא לא שייך להחזיר, אבל לרי יוחנן, שלשיטתו גם דין הוצאת הדשן הוא דין בקרבן – מובן מדוע צריך להחזיר.

י. האם קיימת מצות תרומת הדשן בקדשי קדשים חוץ מעולה, בקדשים קלים ובעצים

שיטת ר' חיים כהן, הריטב"א זרבינו הלל – דוקא עולה.

פרשת תרומת הדשן נאמרה כחלק מפרשת תורת העולה, ולכאורה לפי פשוטות הפרשה מצות תרומת הדשן איננה מתקיימת אלא באברי קרבן העולה. בחידושי הריטב"א (יומא כ ע"ב) מצאתי שמביא שיטת ר' חיים כהן להלכה, שתרומת הדשן מתקיימת דוקא באברי העולה שמשלה בהם האור:

ודכולי עלמא מצות הרמת הדשן מ(א)ע[נ]כול בשר העולה, וכן שנינו במסכת תמיד (כח ע"ב): "נמל מחתה של כסף ועלה לראש המזבח, ופנה הנחלים אילך ואילך וחתה מן הנחלים המעוקלות וירד". ופי' רבינו חיים כהן ז"ל דאאברי עולה המעוקלין קאי, שנאמר: "זהרים את הדשן אשר תאכל האש את העולה", וכן כל הסוגיא.

וכן מצינו בפרוש רבינו הלל ל"תורת כהנים"²⁷:

מן המאוכלות הפנימיות – היינו מן הנחלים הפנימיים דאברי עולה, דהוה מפנה להו דנחלים²⁸ דמן עצים אילך²⁹, וחותה במחתה מאברי עולה דנתאכלו והוון נחלים – ויורד.

שיטה זו מבוארת היטב על פי היסוד שהזכרנו לעיל, שתרומת הדשן מהווה קיום ב"אש תמיד", וקרבן העולה הוא קרבן המזבח המהווה את ה"אש תמיד תוקד על המזבח".

שיטת תוספות – עולה וקדשי קדשים

תוספות הרחיב את מצוות תרומת הדשן גם לקדשי קדשים. במשנה במעילה (ט ע"א) שנינו שבקדשי קדשים ישנה מעילה עד היציאה לבית הדשן. בניגוד לזה, ביחס לקדשים קלים סובר רבא (מעילה י ע"א) שדין מעילה פוקע בהעלאה על גבי המזבח. כן הוא ביחס לדין בשר קדשי קדשים שנטמא (שדינו בשרפה), שיצא מדין מעילה עוד לפני השרפה.

תוספות על אתר³⁰ מתמודד עם הבדל הדינים בין קדשים קלים לקדשי קדשים, ובין בשר קדשי קדשים שנטמא לדין קדשי קדשים שמועלים עד שיצא לבית הדשן:

מיהו קשיא, דבמתניתין תנן גבי עולה דמועלין בה עד שתצא לבית הדשן, והכא נמי בבשר קדשי קדשים מאי שנא? י"ל דשאני עולה שכולה כליל ואין בה שום אכילה לאדם, הלכך לא כלתה מצותה עד שתצא לבית הדשן, אבל קדשי קדשים הנאכלים לאדם, כשנעשות במהרה מיקרו שפיר נעשה מצותו מכי זרק³¹. וא"ת מ"מ קשיא, דהכא אמרינן באימורי קדשים קלים דאין מעילה בהו לאחר העלאה, ובמתניתין תנן גבי חטאת ואשם מועלין באמורים עד שיצאו לבית הדשן? י"ל דהתם בחטאות ואשמות היינו אימורי קדשי קדשים, ולא מיקרו נעשית מצותו בהעלאה, אבל באימורי קדשים קלים מקרי נעשית מצותו משום העלאה. ואם תאמר ומאי שנא? ואומר מורי רבינו פרץ שיח' דשנא ושנא. איבעית אימא קרא, ואיבעית אימא סברא. איבעית אימא קרא, דכתיב: "הוציא את הדשן" גבי עולה, ואי לאו האי קרא – מן הדין היה לנו לומר דמשעת העלאה הן בקדשי קדשים הן בקדשים קלים הוי נעשית מצותו, אך גלי קרא נבי עולה דלא הוי נעשית מצותו בהעלאה כיון

27. כך נראה גם פשוטות הברייתא ב"תורת כהנים".

28. עפ"י כתי"י אוקספורד: לגחלים.

29. ע"פ הני"ל: הילך והילך, וחותה.

30. ד"ה "הכל מודים".

31. לשיטת תוספות שמדובר שהבשר נטמא לאחר זריקה.

דאכתי צריך להוציאה לבית הדשן. הילכך קדשי קדשים נילף מינה, שכשם שהיא קדשי קדשים ומועלין בה עד שתצא לבית הדשן – כל קדשי קדשים מועלין באימורין עד שיצא לבית הדשן, אבל קדשים קלים לא נילף מינה. ואיבעית אימא סברא, דגבי קדשי קדשים שיש בהם מעילה מתחילה לא נפק מעילה מהם או מאימורים שלהם לכל הפחות עד שיגמור הכל, שיצאו לבית הדשן, אבל בקדשים קלים, שאין בהם מעילה עד לאחר זריקה – מיד שיעלו האימורין דין הוא דלא נמעול בהו, כי סברא הוא לומר בכל מקום דמיד לאחר העלאה הוי נעשית מצותה, אלא דגבי קדשי קדשים לפי שיש מעילה בהם מתחילה לא נפקי אלא לזמן מאוחר שנוכל למצוא, דהיינו הוצאה לבית הדשן. אך קצת קשיא על זו הסברא, דהא קמורת שהיא קדשי קדשים ויש בה מעילה מתחילה אמרינן פסחים (כ"ו, ע"א) דמשעת תמרתו אין בהן מעילה, ולא אמרינן עד שיצא לבית הדשן. אמנם למעמא דפרשתי מקרא נחא, דכיון דלאו מין זבח הוא לא שייך למילף מעולה.

רש"י במעילה בהסבר דברי רבא אף הוא נקט כשיטת תוספות, ומבאר מה היא הגדרת העלאה :
...לאחר שהעלן ע"ג המזבח – אפילו קודם שנעשו אפר, אבל משלה בהן האור.

"קרן האורה" על אתר מקשה על שיטת רש"י ותוספות :

ואני לא אבין אפו אימורי קדשים קלים אינם בכלל הרמה והוצאת הדשן? ונראה דכל העולין למזבח הם בכלל המצוה הזאת³².

לכאורה סברת תוספות קשה גם מצד עצמה, שהרי לא ברור מדוע דבר שקדוש מתחילה שונה מדבר שקדוש לאחר זריקה.

לפי דרכנו לעיל, שדין תרומת הדשן נאמר כחלק מדין תורת העולה ותורת העולה מהווה קיום ל"אש תמיד", ניתן להבין מדוע בקדשים קלים לא נאמר דין מעילה עד שתצא לבית הדשן, אלא רק עד העלאה³³. ישנו הבדל של מהות בין קדשי קדשים לקדשים קלים. קדשי קדשים מעיקרם נועדו למזבח, וזו היא מטרתם, ולכן ישנה מעילה מההקדשה. קדשים קלים נועדו מתחילת הקדשתם לאכילת בשר בקדושה, וההעלאה של האימורים ע"ג המזבח היא רק הדרך להגיע לאכילת בשר בקדושה. ממילא ברור מדוע בקדשים קלים – מרגע שהעלה את האימורים על גבי המזבח נעשית מצותו, ואילו בעולה – שעיקר יעודה להוות את אש התמיד, וקדשי קדשים – שעיקר מגמתם להתחבר ל"אש תמיד", לא פוקע דין מעילה עד שיוצאים לבית הדשן³⁴.

שיטת הרמב"ם – גם קדשים קלים

הרמב"ם (הלכות מעילה פ"ב, א) הרחיב את דין המעילה עד שיצאו לבית הדשן גם ביחס לקדשים קלים, ולא רק בהעלאה כשיטת תוספות. בהלכות תמידין ומוספין (פ"ב, ב) הוא איננו מצמצם את תרומת הדשן דוקא לעולה (כשיטת ר' חיים כהן) או דוקא לקדשי קדשים (כשיטת תוספות), ומסתבר שלשיטת הרמב"ם כל הקרבנות מהוים קיום לאש התמיד³⁵.

שיטת הראב"ד – גם בעצים

בברייתא ב"תורת כהנים" (פרשת צו) שנינו :

"והרים את הדשן אש תאכל האש". יכול עצים? ת"ל: "עולה". אי עולה – יכול אברי עולה? ת"ל "אשר תאכל האש". הא כיצד? הוה מן המאוכלות הפנמיות ויורד.

הרי"ש ורבנו הלל בפרושם ל"תורת כהנים" בארו כפשוטו, שאין דין תרומת הדשן בעצים אלא באברים³⁶. הראב"ד בבאורו ל"תורת כהנים" מוציא את המדרש מפשטותו, ולדבריו יוצא שמקיימים מצות תרומת הדשן גם בעצים, והרבותא היא שאפשר לתרום גם באברי עולה. וז"ל הראב"ד בפרושו :

32. עיין שם שהאריך בבאור הסוגיה. ועיין עוד ב"לקוטי הלכות" ל"חפץ חיים".

33. כלומר שבקדשים קלים אין מצוות תרומת הדשן.

34. הריטב"א, ר' חיים כהן ורבינו הלל יסברו שדין מעילה עד שיצאו לבית הדשן נאמר דווקא בקרבן עולה שמטרתו הוא קיום של "אש תמיד".

35. דברי רבא בגמרא במעילה מהוים לכאורה קושיה לשיטת הרמב"ם, וגדולי האחרונים דנו בשיטתו.

36. וכן דעת רש"י במעילה (ט ע"ב).

”והרים את הדשן אשר תאכל האש. יכול עצים? ת”ל: ”עולה”. פירוש: יכול אפר העצים בלבד? ת”ל: ”עולה” – שאף מן העולה היה מרים³⁷.”

את שיטת הראב”ד אפשר לבאר גם כן על פי שיטתנו בתרומת הדשן, שתרומת הדשן היא המקשרת את הימים השונים ליחידת זמן אחת המוגדרת כ”אש תמיד”. שיטת ר’ יוסי המובאת לעיל, שהיתה מערכה נפרדת לקיום האש, והעובדה שגם שאר המערכות בנויות מתחילתן מגזרי עצים מלמדות על חשיבות עצי המערכה שעל המזבח. אפשר לומר שעיקר אש התמיד מורכבת מהעצים, ולכן הסבר הראב”ד בבריתא מובן היטב³⁸.

יא. בגדי הכהן בתרומת הדשן ובהוצאת הדשן,

והאם תרומת הדשן והוצאת הדשן מוגדרות כעבודה

התבוננות בפשוטו של מקרא בפרשת תרומת הדשן³⁹ מלמדת שאת עבודת תרומת הדשן הכהן עבד בבגדים רגילים, ואילו את הוצאת הדשן הכהן הוציא ב”בגדים אחרים”.
בגמרא ביומא (כג ע”ב) מובאת מחלוקת תנאים בבריתא, ומחלוקת אמוראים בדין בגדי הכהן בתרומת הדשן ובהוצאת הדשן:

ת”ר: ”ופשט... ולבש בגדים אחרים והוציא את הדשן”. שומעני כדרך יום הכפורים שפושט בגדי קודש ולבש בגדי חול? תלמוד לומר: ”ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים” – מקיש בגדים שלובש לבגדים שפושט: מה להלן בגדי קודש, אף כאן בגדי קודש. אם כן, מה תלמוד לומר ”אחרים”? פהותין מהן. רבי אליעזר אומר ”אחרים והוציא” – לימד על הכהנים בעלי סומין שכשרין להוציא את הדשן. אמר מר: ”אחרים פחותין מהן” – כדתנא דבי רבי ישמעאל. דתנא דבי רבי ישמעאל: בגדים שבשל בהם קדרה לרכו לא ימוזג בהם כוס לרכו.

אמר ריש לקיש: כמחלוקת בהוצאה כך מחלוקת בהרמה. ורבי יוחנן אמר: מחלוקת בהוצאה, אבל בהרמה דברי הכל עבודה היא. מאי טעמא דריש לקיש? אמר לך: אי ס”ד עבודה היא, יש לך עבודה שכשרה בשני כלים? ורבי יוחנן – גלי רחמנא בכתונת ומכנסים, והוא הדין מצנפת ואבנט.

נחלקו הראשונים, האם רבי אליעזר מודה לת”ק שצריך בגדי קודש בהוצאת הדשן, אלא שנחלק ביחס לבעלי מומין; או שרבי אליעזר המתיר בבעלי מומין לא מצריך בגדי כהונה. תוספות (ד”ה ”יש”י), תוספות ישנים ותוספות רא”ש (ד”ה ”אחרים”) והריטב”א (ד”ה ”רי”א”) סוברים שרבי אליעזר מודה לת”ק דבעינן בגדי קודש. בניגוד לזה מרש”י, מרבנו אליקים ומנמוקי הרב החסיד ז”ל⁴⁰ משתמע שרבי אליעזר לא מצריך כלל בגדי כהונה.

יוצאת מחלוקת מהותית בין רבי יוחנן לריש לקיש בהסבר דעת ת”ק. רבי יוחנן מגדיר את תרומת הדשן כעבודה, ולכן מצריך ארבעה בגדים, ומסתבר מההקש שהוצאת הדשן אף היא מוגדרת כעבודה. ואילו ריש לקיש סובר שגם לת”ק תרומת הדשן אינה עבודה, ולכן אפשר להסתפק בשני בגדים.

רבי יוחנן בסוגיה ביומא עקבי בשיטתו בסוגית ”נהנה מאפר תפוח”, שצריך בגדים להוצאה ולכן ישנה מעילה באפר תפוח⁴¹. לעיל הובא הסברו של החזו”א, שרבי יוחנן סובר שגם הוצאת הדשן היא דין בקרבן, ולאור זה מובן מדוע לרבי יוחנן ההוצאה מוגדרת כעבודה אליבא דת”ק.

שיטת הרמב”ם

בשני דברים חלוק הרמב”ם על פשט הגמרא:

א. מה הם בגדי הכהן בתרומת הדשן.

ב. האם הוצאת הדשן מוגדרת כעבודה.

37. וכן תוספות ביומא (כ ע”א, ד”ה ”אברים”) ותוספות בזבחים (פו ע”ב, ד”ה ”וחציו”) סוברים שיש תרומת הדשן גם באברים.

38. עיין ב”אבן האזלי” (פ”ב, יב) שנקט בדרך שונה בהסבר הראב”ד.

39. המובאת לעיל בפרק ח’.

40. המובא בריטב”א.

41. עיין לעיל בתחילת פרק ט’.

א. מה הם בגדי הכהן בתרומת הדשן

פשטות הסוגיה ביומא שבגדי הכהן בתרומת הדשן לפי שיטת רבי יוחנן הם בגדי כהונה רגילים, ורק הבגדים שלובש אחרי שפושט הם "בגדים אחרים", וכן נראה גם מפשוטו של מקרא. הרמב"ם (הלכות תמידין ומוספין פ"ב, ו) מחדש חידוש מפליג, שגם בגדי הכהן בתרומת הדשן הם פחותים מן הראשונים. וז"ל הרמב"ם:

ובגדי כהונה שתורם בהן הדשן יהיו פחותין מן הכלים שמשמש בהן כשאר עבודות. שנאמר: "ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים והרים את הדשן". אינו אומר "אחרים" שיהיו בגדי חול, אלא שיהיו פחותין מן הראשונות. לפי שאין דרך ארץ שימוזג כוס לרבו בבגדים שבגדו בהן קדרה לרבו.

דברי הרמב"ם צריכים עיון טובא, מפני שהרמב"ם מביא פסוק שלא קיים. הרמב"ם מצטט: "ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים והרים את הדשן". בניגוד לתורה שכתוב בה: "ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים והוציא את הדשן".

ה"יחסף משנה" ניסה לפתור את הקושי בשיטת הרמב"ם על ידי שיטת הריטב"א בסוגיה ביומא (יב ע"ב), הדורשת את הפסוק בפרשת תרומת הדשן העוסק בבגדי הכהן: "וילבש" – לרבות את השחקים⁴².

הריטב"א על אתר מפרש:

"ומה ת"ל 'ילבש'? לרבות את השחקין". יש שפירשו לרבות שלא יעשה תרומת הדשן אלא בשחקין, משום דבגדים שמוזג בהם כוס לרבו אל יבשל בהן קדרה לרבו. ורש"י ז"ל דחה פי' זה, שלא אמרו כן אלא בהוצאת הדשן שהבגדים מתעפרין ומתלכלכין, דאלו בתרומת הדשן – שאינו אלא הרמת מחתה אחת בלבד – ליכא למיטר הכין. ופי' הוא ז"ל לרבות את השחקין שכשירין לתרומת הדשן⁴³.

שיטת הריטב"א בהסבר דעת הרמב"ם קשה, מפני שהרמב"ם אינו מביא את הפסוק של הריטב"א אלא את הפסוק: "ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים". אולם ידועה דעת המהר"י קורקוס בתחילת הלכות שביעית בדרכו של הרמב"ם בהבאת פסוקים:

כבר כתבתי פעמים רבות, שאין רבינו מדקדק בראיות וכדרשות הפסוקים. ואע"פ שנדחית הראיה כותב אותה רבינו, כיון שהדין דין אמת מסמיך אותו רבינו על הפסוק היותר מבוואר.

הרדב"ז בתשובותיו (אלף שפ"ה) מבאר את הרמב"ם באופן שונה:

נמצינו למדים ד' בגדים כתיבי בהרמה, ונבי הוצאה לא כתיבי, ונמירי לה בהקש ד"ופשט ולבש": מה בגדים שפושט ד' בגדי קודש – אף הוצאה ד' בגדי קודש. וחזור ומלמד הוצאה להרמה: מה הוצאה בגדים אחרים פחותין מן הראשונים – אף הרמה בגדים אחרים פחותים מן הראשונים, דאין הקש למחצה ותרווייהו הוקשו אהדדי הוצאה ההרמה והרמה ההוצאה. דהרמה נמי איכא טעמא, דתנא ר' ישמעאל קדירה שבשל בה וכו'. ואנן קי"ל דדבר הלמד בהיקש הוא כאלו כתוב בנופיה דקרא, ומש"ה כתב הרב ז"ל, שנאמר: "ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים והרים את הדשן", דבהרמה נמי כתיבי, כיון דהוקשו. והכי פירושו דקרא: ופשט את בגדיו – המיוחדים לשאר עבודות – ולבש בגדים אחרים, והרים והוציא.

אולם עדיין פשטות הפסוקים צ"ע.

"ערוך השולחן" (הלכות תמידין ומוספין ק"ד, ו) מבאר את הרמב"ם בדרך שונה:

42. בגדים שחוקים, משומשים ונוטים לבלות.
43. בריטב"א שם ממשיך לדון בשיטת רש"י: "ואי"ת מאי איריא תרומת הדשן? אפילו שאר עבודות נמי, דתניא בפרק ב' דזבחים (יח ע"א) היו בגדיו מרושלים, מסולקים, משוחקים – עבודתו כשרה. מטושטשין, מקורעין – עבודתו פסולה. ואמרינן לקמן בחאי שמעתא: בד – שיהיו של פשתים, בד – שיהיו חדשים, בד – שיהיו שזורין; ואמרינן עלה: והתניא שחקים כשרים! ופרקינן: יש מהם למצוה, ויש מהם לעכב. ופרשיי ז"ל דהא דקתני יבד – שיהיו חדשים אינו לעכב, אלא למצוה משום נוי בעלמא, אבל מטושטשין או מקורעין פסולין דלא לכבוד ולתפארת הוא. מ"מ שמעינן מינה דשחקים כשרים. וי"ל דחתם איכא מצוה שלא לעשות בשחקין, ולגבי תרומת הדשן אפילו מצוה ליכא".

ולמדנו מדבריו והוצאת הדשן להוץ אינה עבודה כלל, והעבודה היא רק הרמת הדשן. והא דכתיב: "והוציא את הדשן אל מוהץ למחנה", אין זו מצות עשה, אלא דממילא בהכרח לעשות כן, ויכול מן התורה להוציא כל מי שירצה. ולפי"ז הא דכתיב: "ולבש בגדים אחרים" קאי רק אהרמת הדשן דלעיל מניה, וזהו שכתב: "שנאמר 'ופשט' וגו' 'והרים' וגו'". וכבר תמחו עליו המפרשים: הא לא כתיב 'והרים' אחר ולבש בגדים אחרים, אלא 'והוציא את הדשן כתיב! אך כוונת הרמב"ם על פירושה דקרא, וה"ק דהא דכתיב "ולבש בגדים" בעל כרחך א"והרים" דלעיל קאי, דא"א לומר דאכתריה קאי – א"והוציא את הדשן", דהא לאו עבודה היא כלל.

דברי "ערוך השולחן" צריכים עיון טובא, מפני שלדעתו יכול כל מי שירצה להוציא את הדשן, וברור שפשט הרמב"ם אינו כן.⁴⁴

במדבר רבה (פ"ד) שנינו מדרש שגם בגריפת הדשן והורדתו לבשו בגדים יפים. עיין לעיל בפרק העוסק בתרומת הדשן והוצאת הדשן.

ביחס לדישון מזבח הפנימי, הרמב"ן⁴⁵ סובר שדשנו בבגדים פחותים, אולם ברמב"ם (תמידין ומוספין פ"ג, ד) לא משמע שדשנו בבגדים פחותים. את שיטת הרמב"ם ניתן להסביר בשני אופנים: א. בגלל קדושת ההיכל. ב. ממדי המזבח הפנימי היו קטנים, והדשן לא לכלך את הכהן.

ב. האם הוצאת הדשן מוגדרת כעבודה

בפשטות ע"פ שיטת רבי יוחנן, בתרומת הדשן כו"ע לא פליגי שהיא מוגדרת כעבודה, ונחלקו ת"ק ורבי אליעזר על מעמדה של הוצאת הדשן. שורש מחלוקת התנאים בפשטות הוא האם הוצאה מוגדרת כעבודה אם לאו, וכך מפורש ברי"ח. בירושלמי ביומא (פ"ב, ה"א) מצינו ראייה לדרך זו, תוך כדי דיון במחלוקת ר' יוחנן וריש לקיש:

זר שתרם: רבי יוחנן אמר: חייב. רשב"ל אמר: פטור. מה טעם דרשב"ל? "עבודת מתנה" – יצא זה שהוא בהרמה. מה טעם דר' יוחנן? "לכל דבר המזבח"... הוציא שאר הדשן? תפלוגתא דר' יוחנן ורשב"ל.

רואים מן הירושלמי ששורש המחלוקת בין ר' יוחנן לרשב"ל בהוצאת הדשן נובע ממחלוקת בתרומת הדשן, כלומר ע"פ אותה מחלוקת יתפלגו דיעותיהם גם בהוצאה, ומשמע מכאן שאלו עבודות זהות במעמדן. בניגוד לזה הרמב"ם (הלכות תמידין ומוספין פ"ב, טו) פוסק:

ואף על פי שאין הוצאתו לחוץ עבודה – אין בעלי מומין מוציאין אותו.

אומנם מסתברת שיטתו של ה"משנה למלך" (ה"י), הסובר שרק הוצאתו לחוץ אינה עבודה, אבל הוצאתו מעל גבי המזבח על ידי הפסכתו והורדתו למטה מוגדרת כעבודה. וישנן שתי ראיות לדרך זו:

א. הרמב"ם בפ"ב הי"ג מחלק את הוצאת הדשן לשני שלבים כני"ל, ובהלכה י"ד הוא עוסק בהוצאת הדשן מהפסכתו: "כל מי שרוצה מן הכהנים ממלא מן הדשן שהורידו למטה ומוציא חוץ לעיר לשפך הדשן. ואין להוצאת הדשן לחוץ פיס אלא כל הרוצה...". הלכה ט"ו היא המשכה של הלכה י"ד, ובפשטותה היא מתייחסת רק להוצאת הדשן מן הפסכתו החוצה. ה"משנה למלך" העלה אפשרות שמחלוקת רבי יוחנן ור"ל מתמקדת בהוצאתו לחוץ, אולם דחה אפשרות זו (עיין שם).

ב. הרמב"ם (הלכות מעילה פ"ב, יד) פסק כרבי יוחנן, שמועלין באפר תפוח גם לאחר תרומת הדשן, ומסתבר הסברו של החזו"א הנ"ל שהוצאת הדשן מוגדרת כדן בקרבן, ולכאורה הוצאת הדשן צריכה להיות מוגדרת כעבודה, אלא שהוצאת הדשן מוגדרת כעבודה רק ביחס להורדת הדשן מעל גבי המזבח.

ה"משנה למלך" מנסה להביא מקור לפסק הרמב"ם שהוצאה לאו עבודה היא:

והנראה, דמה שהכריחו להרב לומר דהוצאה לאו עבודה היא, הוא משום דבתלמוד דידן (יומא כד ע"א) אמרינן בפירוש דכל עבודה שיש אחריה עבודה אין חזר חייב עליה. ועל זה הוקשה דהיכי אמרינן דהרמת הדשן חייב עליה, ואפילו מאן דפטר הוא משום דהוי עבודת סילוק? תיפוק ליה משום דיש אחריה עבודה, היינו הוצאת הדשן? ובדין זה, דכל עבודה שיש אחריה עבודה דאין חזר חייב עליה לא מצינו מי שיחלוק בזה. ומכאן קושיא זו הוכרח רבינו לומר דהוצאה לאו עבודה היא. ומשום הכי הרמה היא עבודה תמה, דהא ליכא אחריה שום עבודה, והוצאה דאיכא בתרה לאו עבודה היא.

44 וראה בהערות לקמן את דברי הרדב"ז, העומדים בעימות עם דבריו.
45 מלחמות ה', ריש מסכת יומא.

לעניין דברי הימשנה למלך" אינם הכרחיים, מפני שתרומת הדשן היא דין בקרבן, ועל פי ההלכה מורידים את הדשן לצד המזבח וזוה מסתימת המצווה. בניגוד לזה הוצאת הדשן המתוארת בתורה היא דין במקדש, וממילא ברור מדוע תרומת הדשן היא עבודה שאין אחריה עבודה⁴⁶.

ב"אבן האזל" (פ"ב, י) סתר את דברי הימשנה למלך" מגמרא מפורשת ביומא :

ודבריו תמוהים, דמטעם זה הוצאת הדשן לא הוי עבודה אינו מיושב אם היינו אומרים דהוצאת הדשן הוי גמר לתרומת הדשן, דהא שם אמר בטעמא דזר שסידר את המנורה דפמור משום שיש אחרי הדלקה, ופרקי: הוליק – ליחייב? ומשני: הוליק לאו עבודה היא, וחוינן דאף דהדלקה לא הוי עבודה, כיון שהיא נומרת עבודת סידור המנורה – אינו חייב על סידור המנורה, ומוכרח לומר דהוצאת הדשן אינו שייך לתרומת הדשן, דעבודת תרומת הדשן נגמר בזה שהניחו אצל המזבח, ואין ראייה מזה דהוצאת שאר הדשן מעל המזבח לא הוי עבודה. לכן צריך לומר כמו שכתבתי דהוצאת הדשן מחוץ למזבח לא הוי עבודת המזבח, והוצאת הדשן מעל המזבח ודאי לא עבודה, דלא כתיב בקרא, ורק הוא ככלל עבודת המזבח המוטל על הכהנים, אבל אינה עבודה מיוחדת.

הדרך המסתברת היא שהרמב"ם באר את מחלוקת ר' יוחנן ור"ל רק בהורדה ולא בהוצאת הדשן מחוץ למזבח, כפשט סוגית הבבלי, וממילא ברור מדוע העבודות שעל גבי המזבח, כלומר תרומת הדשן והורדת שאר הדשן – מוגדרות כעבודה, ואילו הוצאתו החוצה אינה מוגדרת כעבודה.

מתוך התבוננות בגוף המחלוקת בין ת"ק ור' אליעזר, שמקורה ב"תורת כהנים" (פ"א, ו'), אין הכרח לפרש כבבלי, שלדעת ההוצאה מוגדרת כעבודה – כפשט דברי ר' יוחנן בבבלי. כמו כן התבוננות בפשט משנה מראה שהמשנה לא התעסקה אלא בתרומת הדשן, בסידור המזבח ובהורדת שאר הדשן. המשנה הסתפקה במשפט אחד העוסק בהוצאת הדשן (בסוף המשנה): "מעולם לא נתעצל הכהן מלהוציא את הדשן". משפט זה אפילו איננו מדבר על חובת ההוצאה.

כמו כן יש לברר האם לשיטת הרמב"ם צריך בגדי כהונה להוצאת הדשן החוצה⁴⁷. פשוט הדברים שמקור הרמב"ם הוא שיטת ת"ק בבבלי, ואם כן פשוט שצריך ארבעה בגדים⁴⁸. נראה שיש להוסיף לשיטת הרמב"ם את הרמב"ם בהלכות כלי מקדש (פ"י, ד) שמקורו בסנהדרין (פ"ג):

וכהן גדול ששימש בפחות משמנה בגדים אלו או כהן הדיוט ששימש בפחות מארבעה בגדים אלו – הוא הנקרא מחוסר בגדים, ועבודתו פסולה, וחייב מיתה בידי שמים כור ששימש, שנאמר: "זוהרת אותם אבנט וכו' והיתה להם כהנה", בזמן שבגדיהם עליהן – כהונתם עליהן, אין בגדיהם עליהן – אין כהונתם עליהן, אלא הרי הם כזרים, ונאמר: "והזר הקרב יומת".

46. עיין ב"אבן האזל" המובא להלן שמסביר באופן דומה.

47. שירי הקרבן וב"שיית יצחקי" מבארים, שמוציאים את הדשן לחוץ ללא בגדי כהונה מפני שבחוץ אין בגדי כהונה, וביחוד אבנט שיש בו כלאים. בשו"ת הרדב"ז (אלף שפ"ה) מבאר את הצורך בכהן שאינו בעל מום ובבגדי כהונה: "והלכתא דבעלי מומין אין מוציאין אותם, אע"ג דלאו עבודה היא, דלא אשכחן עבודה בחוץ והכא כתיב: 'הוציא את הדשן אל מחוץ למזבח'. וא"ת כיון דלאו עבודה היא – יהיו בעלי מומין כשרים בה? ואפילו לרבי אליעזר נמי תקשי, דטעמא דכתיב: 'אחרים והוציא', הא לאו הכי – יהיו בעלי מומין פסולים בה? נ"ל לתרץ דשאני הכא דכחן כתוב בפרשה, דכתיב: 'ולבש כהן מדו בדי וגו', והא דטעונה – גזרת הכתוב היא מהיקשא דיופשו ולבשו. ואיפשר דטעמא דקרא משום דתחילת עבודתו במקום הקודש, דהא אצל המזבח היה, דכתיב: 'ישמו אצל המזבח' (לענין ברמב"ם לא מפורש הפסוק: 'ישמו אצל המזבח' אלא ביחס לתרומת הדשן, אבל ביחס להורדת הפסכת לא מתואר מקום מיוחד בדוקא, ומכל מקום ברור שסברת הרדב"ז נשאת, שהרי הפסכת בודאי הונח בעזרה). ומהאי טעמא נמי ניחא כיון דלאו עבודה – איך היה מותר ללבוש את האבנט שיש בו כלאים, ואילו אן קי"ל דכל שאר הבגדים לובש ביום עבודתו בין בשעת עבודה בין שלא בשעת עבודה חוץ מן האבנט שיש בו כלאים! אלא שאני הוצאת הדשן, דגזרת הכתוב היא שתהיה בדי בגדי כהונה: כתונת ומכנסי בד מצנפת ואבנט. והשתא ניחא נמי כיון דבעיא ד' בגדי כהונה בעלי מומין אסורים בה, דהוי כזר שאסור ללבוש בגדי כהונה".

כן מצאתי שב"אבן האזל" מקשה על שיטתם: "ודבריהם תמוהים, דהא עבודות ושרפת פרה צריך כהן, ועוד דמראות נגעים צריך כהן והוא גם חוץ לירושלים, ואין בגדיהם עליהם – אין כהונתם עליהם".

ערך השולחן סובר שלא הוציאו את הדשן עם בגדי כהונה, ומחדש חידוש מפליג שאפילו לשיטת רש"י, הסובר שהוצאת הדשן היתה עם בגדי כהונה, ביציאתו מהר הבית היה פושט את בגדי הכהונה. ברור שדבריו מחודשים מאוד, והמוציא מתבירו עליו הראיה, ואין לחדש חידושים הלכתיים כה מפלגיגים רק מסברא שאינה הכרחית. כמו כן ברור שדבריו מנוגדים לדברי הרדב"ז.

48. עיין בהערה 47 דלשיטת הרדב"ז בעלי מומין אינם כשרים בגלל הצורך בבגדי כהונה.

יב. דיני מעילה בתרומת הדשן

את הדיון יש לחלק לשניים :

א. דיני מעילה באפר התפוח.

ב. דיני מעילה בתרומת הדשן עצמה.

א. דיני מעילה באפר התפוח

לעיל (פרק ט') הובאה מחלוקת ר' יוחנן ורב האם מועלים באפר תפוח אחרי תרומת הדשן. אם כן – לכאורה דיני מעילה פשוטים. הרמב"ם (הלכות מעילה פ"ב, יד) הכריע כר' יוחנן שמועלים באפר תפוח גם לאחר תרומת הדשן. לעיל הבאנו את באור החזו"א למחלוקת האמוראים : האם הוצאת הדשן היא דין במזבח, או שהוצאת הדשן היא דין בקרבן.

המעילה פוקעת מאפר התפוח אחרי השרפה – ביציאה לבית הדשן. כך מפורש במשנה במעילה (ט ע"א), וכך נפסק ברמב"ם בהלכות מעילה⁴⁹. יסוד הדין מבואר על פי הכלל שאין לך דבר שנעשית מצוותו ומועלים בו, ולאחר השרפה כבר נעשית מצוותו. את מחלוקת רב ור' יוחנן מבארת הגמרא באופן מצומצם יותר : רב סובר שמועלים "עד שתראה לבית הדשן", כלומר מיד לאחר השרפה, ואפילו אם לא יצא בפועל לבית הדשן, ואילו ר' יוחנן סובר שמועלים אפילו אחר השריפה, עד שהאפר מגיע בפועל לבית הדשן.

ב. דיני מעילה בתרומת הדשן עצמה

שיטת רש"י

ישנו כלל בדיני קדשים ש"כל דבר שנעשית מצוותו – אין מועלים בו". בגמרא ביומא (נט ע"ב)⁵⁰ שכלל זה לא נאמר ביחס למצות תרומת הדשן.

רש"י ביומא (שם) מבאר את הכלל :

והרי תרומת הדשן – דכתיב בו : 'ושמו אצל המזבח' – דטעון גניזה, אלמא אסור כהנאה. וכיון דבהנאה אסור משום קדושתו – מעילה נמי אית ביה⁵¹.

רש"י סובר שבדרך כלל אחרי שנעשית מצוותו – נגמר תפקידו של הדבר, ולכן פקע דין מעילה. בניגוד לזה, ענינה של תרומת הדשן היא בהורדתו אצל המזבח וגניזתו שם, וממילא יעודו לא נגמר⁵².

שיטת הרמב"ם

הרמב"ם לא מזכיר בשום מקום את דין הגמרא שיש מעילה בתרומת הדשן לאחר שנעשית מצוותו, ושיטתו צריכה בירור.

הרמב"ם (הלכות תמידין ומוספין פ"ב, טו), בתאור הוצאת הדשן, משתמש בפסוק העוסק בתרומת הדשן :

49. המיוחס לרש"י במעילה (ט ע"א) מפרש : "ומועלין בה עד שתצא לבית הדשן – דכיון דכולה כליל ואין בה היתר לכהנים לעולם, מועלין בה עד שתשרף כולה ותנטל מאפרה תרומת הדשן, דכתיב : 'והרים את הדשן וגוי, ושוב כיון שנעשית מצוותו אין מועלין בו". דברי רש"י צריכים עיון, מפני שצמצם את הסבר המשנה אליבא דרב, שהרי לדעת ר' יוחנן מועלין באפר תפוח גם אחרי תרומת הדשן. כמו כן דברי המיוחס לרש"י צריכים עיון, כיוון שהכלל שאין לך דבר שנעשית מצוותו ומועלין בו לא תופש בדיני תרומת הדשן, כפי שמפורש במעילה (יא ע"ב) וביומא (נט ע"ב). נראה לתרץ את המיוחס לרש"י שבדשן של תרומת הדשן עצמה גם הוא מודה שלא פוקע מידי מעילה, אלא שתרומת הדשן מפקיע את המעילה משאר הדשן שעל גבי המזבח.

50. וכן בגמרא במעילה (יא ע"ב), ובגמרא בפסחים (כו ע"ב).

51. ובדומה ברש"י בתמורה (לד ע"א).

52. המיוחס לרש"י במעילה מפרש : "בשלמא תרומת מזבח החיצון כתיב בהדיא דמועלין בו – דכתיב : 'ושמו'. לפיכך טעון גניזה, שהיה נבלע במקומו כדי שלא ימעלו בו". המיוחס לרש"י כאן סובר שהגניזה היא תוצאה מאיסור המעילה ולא להפך, ודבריו צ"ע.

וכשמוציאין אותו חוץ לעיר – מניחין אותו במקום שאין תרוחות מנשבות בו בחוקה ולא הזרמים גורפים אותו. ולא יפורנו שם, שנאמר: "ושמו" – שיניחנו בנחת. ואסור ליהנות בו.

הראב"ד על אתר מסייג:

"ושמו" – שיניחנו בנחת. אמר אברהם: לא נאמר אלא על תרומת הדשן, ואין מעילה אלא בתרומת הדשן.

מקור דברי הראב"ד הוא בגמרא (פסחים כו ע"א):

... והרי תרומת הדשן דנעשית מצותה ויש בה משום מעילה, דכתיב: "ושמו אצל המזבח" – שלא יפור. "ושמו" – שלא יהנה?

שיטת המהר"י קורקוס ברמב"ם

המהר"י קורקוס⁵³ באר את הרמב"ם על ידי שיטת רבי יוחנן במעילה באפר תפוח:

ונראה שדין ההנאה למד רבינו מההיא דפ"ב דמעילה (ט ע"א), שנחלקו רב ורבי יוחנן בנהנה מאפר שעל תפוח אחר שהריטו הדשן: דר' יוחנן סבר שמועלין, ורב סבר שאין מועלין בו. ופריך לרב מדתנן התם: "ומועלין בהם עד שתצא לבית הדשן", ומפרש לה רב עד שראוי להוציאו לבית הדשן. וק"ל (ביצה ד) כר' יוחנן לנבי רב, וכן פסק רבינו בהלכות מעילה. וכיון שכן, מה שכתב כאן "כשמוציאין וכו' ואסור ליהנות" – הכוונה בעת שמוציאין אותו, אבל לאחר שהניחוחו אין בו מעילה. וכמתניתין דמעילה. או אפשר שהוא סובר שמה שאמרו תרומת הדשן – גם ההוצאה בכלל, וקרא "ד"ושמו" – אכל הדשן קאי, שבכל מקום שישים אותו יהיה בנחת, והוא הנראה בדעתו. ומכל מקום צריך עיון, כי לא מצינו שיהיה טעון גניזה מה שמוציא לחוץ, ואנן דרשינן "ושמו" – בנחת, "ושמו" – שם תהא גניזתו⁵⁴.

דרכו הראשונה של המהר"י קורקוס דחוקה מאוד, מפני שפשט הרמב"ם שישנו איסור הנאה גם לאחר שמניחו. עוד קשה, שכן ר' יוחנן דיבר על איסור מעילה, ואילו הרמב"ם אוסר בהנאה – ולא במעילה.

ישוּב דרכו השניה של המהר"י קורקוס

לענ"ד ברור ברמב"ם שלא קיים איסור מעילה ביחס לדשן הנמצא בבית הדשן מחוץ לעיר, אלא איסור הנאה, שכנראה אינו אלא מדרבנן. הרמב"ם לא פסק בשום מקום את הגמרות האומרות שקיים איסור מעילה לאחר תרומת הדשן בדשן הנמצא "אצל המזבח", וממילא לא שייך להקשות שלא מצינו שיהיה טעון גניזה, מפני שלרמב"ם גם תרומת הדשן אינה טעונה גניזה, ורק הגניזה יוצרת איסור מעילה (כשיטת רש"י הני"ל). אלא שצריך עיון מניין שאב הרמב"ם את האיחוד בין תרומת הדשן והורדת הדשן, מה שמאפשר לו לדרוש את הפסוק העוסק בתרומת הדשן גם ביחס להוצאת שאר הדשן. יש להעיר שהרמב"ם בכל פרשת תרומת הדשן ערבב את הפרשיות. בדין הבגדים הוא מייחס את בגדי הוצאת הדשן גם לתרומת הדשן, ואילו כאן הוא מייחס את דין תרומת הדשן גם להורדת הדשן והוצאתו מחוץ למחנה, לבית הדשן, כלומר את הפסוק "אצל המזבח" גם לגבי הוצאת הדשן.

זיהוי שיטת הרמב"ם עם שיטת הריצב"א בתוספות

ע"פ שיטת הריצב"א (המופיעה להלן), קיים איסור הנאה מדאורייתא לאחר תרומת הדשן, ולא איסור מעילה. ממילא מובן מדוע הרמב"ם לא הביא את איסור המעילה בדשן הנגזז אצל המזבח, מכיוון שהאיסור הזה אינו קיים. אולם עדיין צריך עיון מדוע לא כתב הרמב"ם את איסור ההנאה ביחס לדשן המונח "אצל המזבח", והביא את איסור ההנאה רק ביחס לדשן המוצא מחוץ לעיר – לבית הדשן. לפי דרכנו גם קושי זה נפשט, מפני שגם הדשן הנמצא אצל המזבח יוצא לבית הדשן כנ"ל⁵⁵.

53. דבריו מובאים גם ב"כסף משנה".

54. עיין ב"אבן האזל" שהקשה על דברי המהר"י קורקוס, אולם נראה ש"אבן האזל" לא ראה את דברי המהר"י קורקוס בשלמותם, אלא את המובא בשמו ב"כסף משנה", ולכן הקשה את קושייתו.

55. ודלא כהשיטות שהוא היה נשאר שם, או נבלע בדרך נס.

יג. דיני מעילה בדין מזבח הפנימי והמנורה –

השלמת שיטות שאר הראשונים בסוגיה במעילה יא ע"ב

בפרק ה' הובאה שיטת ר"י ורמ"ה המתודשת בהסבר הסוגיה במעילה. על מנת להשלים את היריעה ננסה לבאר את שאר שיטות הראשונים בבאור הסוגיא. המשנה שם דנה בדין דישון מזבח הפנימי שלא נהנין ולא מועלין. הגמרא פותחת את הדיון בשאלה: "בשלמא מזבח החיצון דכתיב ביה 'ושמו אצל המזבח'. מזבח פנימי מנלן?" הראשונים התחבטו בבאור הגמרא, שהרי הנושא של המשנה אינו מזבח החיצון, אלא מזבח הפנימי והמנורה.

ההבנה הפשוטה והקשיים בה

המשנה אמרה שדישון מזבח הפנימי והמנורה לא נהנין ולא מועלין. ואכן, הוא הדין גם לדישון מזבח החיצון, והמקור לכך שלא מועלין הוא מהפסוק "ושמו אצל המזבח". הקושי בדרך זו היא הגמרא בכמה מקומות בה, משמע שיש דין מעילה לאחר תרומת הדשן. תוספות בכמה מקומות העלה את הפירוש הזה – ודחה אותו.

שיטת רש"י ותוספות במעילה

זו לשון רש"י:

בשלמא תרומת מזבח החיצון – כתיב כהדיא דמועלין בו, דכתיב: 'ושמו'. לפיכך מעון גניזה, שהיה נבלע במקומו כדי שלא ימעלו בו. אלא דישון מזבח הפנימי מנלן שהיה סניחו אצל מזבח החיצון, ושיהיו מועלין בו לאחר שבא עם תרומת הדשן?

מרש"י אנחנו למדים שני דינים:

א. דין מקום השלכת הדישונים.

ב. דין מעילה בדין הנגז, אע"פ שבדין עצמו אומרת המשנה: "דישון מזבח הפנימי והמנורה לא נהנין ולא מועלין". את החידוש אפשר להבין אם המעילה היא תוצאה, כמו שמשמע מרש"י ביומא, אולם המיוחס לרש"י סותר לכאורה את דברי בתחילת הדבור, ושיטתו צריכה עיון.

תוספות על אתר (בסופו), בניגוד לרש"י, ראה את הדיון רק בדין מקום, ולדעתו גם המעילה בדין המונח "אצל המזבח" היא בגין מצוות הוצאת הדשן:

לכך נראה לפרש דהכא נמי בעי בקביעות מקום, דמשמע מתוך המשנה דקביעות מקום דמזבח הפנימי הוא אצל קדמה, במקום ששם דישון מזבח החיצון, מדקאמר דישון מזבח הפנימי אין מועלין, משמע – הא למזבח החיצון, במקום שקבוע דישון פנימי – מועלין. ואם כן, דישון מזבח הפנימי הוא אצל המזבח קדמה, שאם היה חוץ למחנה – אמאי מועלין שם אפילו במזבח החיצון, והא אמרינן לעיל דמועלין בה עד שתצא לבית הדשן, אלמא דכי יצאת לבית הדשן לית בה מעילה? אלא ודאי דישון מזבח הפנימי היה אצל מזבח קדמה, סמוך לתרומת הדשן של מזבח החיצון. והשתא ניחא דקאמר דישון מזבח הפנימי אין מועלין, הא של מזבח החיצון באותו מקום מועלין, דאכתי לא יצא לבית הדשן שמחוץ למחנה. ועלה קאמר בגמרא: בשלמא מזבח החיצון נפקא לן קביעות מקום לתרומת הדשן, דכתיב: 'ושמו אצל המזבח', אלא מזבח הפנימי מנלן שיש קביעות מקום לדישון? דאמר קרא: 'זהסיר מוראתו בנוצתה והשליך אותה אצל המזבח קדמה'. אם אין ענין למזבח החיצון, דהא כתיב 'ושמו', תנהו למזבח הפנימי.

שיטת הריצב"א בתוספות ביומא

הריצב"א באר את נושא הדיון של הגמרא בדין איסור ההנאה ולא באיסור המעילה:

דלאו אדיוקא קאי, אלא נהנין ולא מועלין מדאורייתא קאי. דליכא למימר לא נהנין מדרבנן כמו לא נהנין שבש"ס, דבירושלמי דיומא פרק שני מוכח דלא נהנין מדאורייתא... והשתא הכי פירושו: בשלמא מזבח החיצון אסור בהנאה מדאורייתא, מדכתיב: 'ושמו'. אלא מזבח הפנימי – מנלן שיהא אסור בהנאה לאחר שנידשן? ואפילו קודם דישון, מנלן שיהא אסור? דאפילו גופיה לא ידעינן שיהא מצוה לדשנו, ואם כן משנעשה אפר – נימא דנעשית מצותו ויהא מותר בהנאה? ומשני דמדשן נפקא.

יד. סיכום שיטת ר' יוחנן בתרומת הדשן ובהוצאת הדשן

בשיטת ר' יוחנן מצינו שיטתיות גדולה. ר' יוחנן סובר שגם הוצאת הדשן מוגדרת כעבודה בדשן, ולא רק תרומת הדשן. מצינו חמש ראיות:

1. ר' יוחנן סובר שיש מעילה באפר תפוח אחרי תרומת הדשן – עיין פרק י' בשיעור.
 2. ר' יוחנן בהסבר דעת ת"ק מצריך בגדי כהונה גם בתרומת הדשן וגם בהוצאת הדשן – עיין פרק י"ב בשיעור.
 3. ר' יוחנן בירושלמי מחייב זר שתרם וגם זר שהוציא את הדשן – עיין פרק י"ב בשיעור.
- כמו"כ מצינו שר' יוחנן סובר שעבודת תרומת הדשן מוגדרת כתחילת עבודה של מחר – עיין בפרק ו' בשיעור. ר' יוחנן גם מצריך תרומת הדשן בנר שכבה במנורה – נראה לבאר בשיטתו שתרומת הדשן בלילה ענינה היא הכנת עבודת היום, וגם עבודת הלילה מוגדרת כעבודה. אולי אפשר לראות דמיון בין שיטתו כאן לשיטתו בדין סמיכת גאולה לתפילה בלילה. בגמרא (ברכות ד ע"ב) מוסברת שיטתו של ר' יוחנן, המצריך סמיכת גאולה לתפילה בלילה אע"פ שעדיין לא היתה גאולה מעלייתא. הלילה מהווה את ההכנה ליום הבא, והלילה מהווה את עיכול האברים והפדרים של היום הקודם. תרומת הדשן היא העבודה המקשרת את התמידין של הימים השונים כנ"ל.